

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 6(11) / 2018

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 6(11)

Київ 2018

ББК 67
УДК 34
М-43

COSMOS IMPACT FACTOR

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **НЕБ elibrary.ru; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РІНЦ; Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; JOURNAL FACTOR; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Scientific Indexing Services; Electronic Journals Library; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; Open J-Gate; Cosmos Impact Factor; The Journals Impact Factor (JIF); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2018

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2018

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Відповідальний редактор: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Єлісеєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманлі Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хімч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачька Республіка)

№ 6 (11)

2018
серпень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Маринчак Євген Степанович
ІСТОРИОГРАФІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «ПЛАТНИК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ» 7

Яринко Богдан Валерійович
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ АРБИТРАЖНОГО
КЕРУЮЧОГО 16

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Денисов Андрій Ігорович
ОСНОВНІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ 22

Донченко Олександр Сергійович
ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА
ДЛЯ ЦІЛЕЙ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА
АБО ВИЗНАННЯ ЙОГО БАНКРУТОМ» 29

Литвиненко Ольга Сергіївна
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ
ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ 36

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Панова Ірина Юріївна
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 43

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Горіславська Інна Вікторівна, Ящук Наталія Олександрівна
ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН 51

CONTENTS**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW****Marynychak Yevhen**

THE HISTORIOGRAPHY OF THE PUBLIC FINANCIAL CATEGORY «INCOME TAXPAYER» 7

Yarynko BohdanFEATURES OF THE PERFORMANCE OF THE PROCEDURE FOR CONTROL BY ACTIVITY OF
ARBITRATION MANAGER ..... 16**COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW****Denysov Andrii**

MAIN COMMERCE LAW MEANS OF THE STATE TECHNOLOGICAL SAFETY SECURE 22

Donchenko OleksandrDETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE FOR
THE PURPOSES OF THE LAW «ON RENEWAL OF THE DEBTOR'S SOLVENCY
OR DECLARING ITS BANKRUPTCY» ..... 29**Lytvynenko Olga**FOREIGN EXPERIENCE IN THE REGULATION OF ELECTRONIC EVIDENCE
IN LITIGATION FOR THE RESOLUTION OF ECONOMIC DISPUTES ..... 36**CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW****Panova Irene**THEORETICAL LEGAL OF THE TERRITORIAL COMMUNITY AS THE BASIS OF LOCAL
GOVERNMENT IN UKRAINE ..... 43**CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW****Horislavska Inna, Yaschuk Natalija**

TO THE QUESTION ABOUT SUBJECTS OF EDUCATIONAL LEGAL RELATIONS 51

Маринчак Євген Степанович
кандидат юридичних наук, юрист
Маринчак Евгений Степанович
кандидат юридических наук, юрист
Marynchak Yevhen
PhD in Law, Lawyer

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4103

ІСТОРИОГРАФІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ «ПЛАТНИК ПОДАТКУ НА ДОХОДИ»

ИСТОРИОГРАФИЯ ФИНАНСОВО-ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ «ПЛАТЕЛЬЩИК НАЛОГА НА ДОХОДЫ»

THE HISTORIOGRAPHY OF THE PUBLIC FINANCIAL CATEGORY «INCOME TAXPAYER»

Анотація. У статті здійснено ретроспективний аналіз наукових поглядів на правову категорію «платник податку на доходи». Розглядаються наукові позиції щодо правової детермінації фінансово-зобов'язаної, по відношенню до держави, особи. Досліджуються історичні періоди генезису та розвитку наукових положень про правову категорію «платник податку на доходи». Робляться висновки про рівень дослідженості цієї проблематики. Також удосконалено історичні аспекти появи та розвитку правового статусу платника податку на доходи на теренах України. Оподаткування доходів фізичних осіб обумовлювалося передусім потребою у фінансових ресурсах, необхідних для створення сучасних централізованих фондів коштів держави та вдалою практикою введення прибуткового оподаткування в XIX ст. західноєвропейськими державами. Цей податок став основою для побудови податкової системи початку XX ст. У радянську добу прибуткове оподаткування фізичних осіб існувало як об'єктивна реальність, що не була належним чином обґрунтована на науковому рівні. Це було пов'язане з низкою об'єктивних чинників, серед яких: політичний режим, планова економіка, мінливе законодавство тощо. Зі здобуттям незалежності України, наукові погляди були спрямовані на західноєвропейську податкову систему та відповідні правові положення в частині правового статусу платників податку. Активне наукове розроблення дало змогу закласти фундамент сучасного податкового права України.

Ключові слова: платник податку, фізична особа, прибутковий податок, історіографія, податок на доходи.

Аннотация. В статье осуществлен ретроспективный анализ научных взглядов на правовую категорию «плательщик налога на доходы». Рассматриваются научные позиции по правовой детерминации финансово-обязанной по отношению к государству, личности. Исследуются исторические периоды генезиса и развития научных положений о правовой категорию «плательщик налога на доходы». Делаются выводы об уровне изученности этой проблематики. Также изучены исторические аспекты появления и развития правового статуса плательщика налога на доходы на территории Украины. Налогообложение доходов физических лиц обуславливалось прежде всего необходимостью в финансовых ресурсах, необходимых для создания современных централизованных фондов денежных средств государства и удачной практикой введения подоходного налогообложения в XIX в. западноевропейскими государствами. Этот налог стал основой для построения налоговой системы начале XX в. В советские времена подоходное налогообложения физических лиц существовало как объективная реальность, которая не была должным образом обоснована на научном уровне. Это было связано с рядом объективных факторов, среди которых: политический режим, плановая экономика, изменчивое законодательство и т. д. С обретением независимости Украины, научные

взгляды были направлены на западноевропейскую налоговую систему и соответствующие правовые положения в части правового статуса налогоплательщиков. Активные научные разработки позволили заложить фундамент современного налогового права Украины.

Ключевые слова: налогоплательщик, физическое лицо, подоходный налог, историография, налог на доходы.

Summary. The author presents a retrospective analysis of scientific views on the legal category «income taxpayer». The author examines the positions in regards of the legal determination of an individual financially-obligated towards the state individual. Historical periods of genesis and development of scientific regulations on the legal category «income taxpayer» are researched in the article. Conclusions are made about the level of research of this question. Also, were researched the historical aspects of the emergence and development of the legal status of the taxpayer on income in Ukraine. The taxation of personal income was conditioned primarily by the need for mobilization of financial resources necessary for the creation of modern centralized funds of the state and by the practice of introducing income tax in XIX century in Western Europe. This tax became the basis for building the tax system of the early twentieth century. During Soviet times, the taxation of individuals existed as an objectively existing reality, which was not properly grounded at the scientific level. This was due to a number of objective factors, among which: political regime, planned economy, changing legislation and so on. With the advent of Ukrainian independence, scientific views were directed at the Western European tax system and the relevant legal provisions regarding the legal status of taxpayers. Active scientific research has made it possible to lay the foundation for modern tax law of Ukraine.

Key words: taxpayer, individual, income taxpayer, historiography, income tax.

Постановка проблеми. Історіографія наукових поглядів на правову категорію «платник податку на доходи» сягає XVIII–XIX ст., а науковий пік припав на XX ст. Передусім варто звернути увагу на те, що науковці орієнтувалися на законодавчі норми, якими встановлювався обов'язок зі сплати фізичними особами податку з їхнього доходу. Тому наукові погляди доцільно досліджувати виходячи з трьох періодів розвитку податкового законодавства, чинного в різні часи на території України: 1) XVIII ст. – початок XX ст. — зроблено перші спроби оподатковувати доходи фізичних осіб, у формі промислових податків, патентних зборів та особистих податків; закладено наукове обґрунтування доцільності введення в законодавчий простір загального прибуткового податку; 2) XX ст. — запровадження прибуткового податку громадян (наукові погляди за радянської доби); 3) XXI ст. — сучасний етап оподаткування доходів фізичних осіб (наукові погляди в незалежній Україні та провідних державах світу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ретроспективний аналіз наукових поглядів на правову категорію «платник податку на доходи» здійснювали представники доктрини фінансового права, такі як Л. К. Воронова, Д. О. Гетманцев, О. О. Головашевич, Д. О. Білінський, Н. Л. Губерська, С. Т. Кадькаленко, М. П. Кучерявенко, Р. М. Лещенко, О. А. Лукашев, І. М. Мусійчук, С. О. Ніцимна, З. І. Перощук, Н. Ю. Пришва та інші.

Наукові позиції щодо генезису та розвитку правової категорії «платник податку на доходи» є складовою частиною доктринальних положень фінансового

права України, у зв'язку з чим потребують нових наукових досліджень в цьому напрямку.

Мета статті — дослідження історіографії наукових позицій щодо правової категорії «платник податку на доходи» виходячи з трьох періодів її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття — це форма мислення людини. Відмітна риса поняття — те, що за його допомогою різні предмети, властивості та відносини відображаються в людській свідомості через їх сутнісні ознаки [1]. Для наукового пізнання певного правового явища, як найабстрактнішого поняття про об'єктивну реальність, з нього необхідно виокремити правові категорії, тобто абстрактно-логічні форми цієї реальності. Стосовно цього, А. М. Васильєв зазначає, що під правовою категорією розуміють наукове поняття, що виступає як інструмент наукового мислення і служить для відображення об'єктивної сутності правових явищ [2]. Варто зауважити, що без глибокого розуміння змісту норм права неможливі їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та ухвалення нових норм. З'ясувати справжній зміст правової норми, лише просто ознайомившись з її текстом, неможливо. Це зумовлено особливостями самих норм права, формами їх функціонування та зовнішнього вираження [3, с. 137]. Правова доктрина — об'єктивно обумовлена, тривка система поглядів на право та пов'язані з ним правові явища. Авторитет доктрини, а точніше, поглядів, які становлять її зміст, заснований на об'єктивному процесі функціонування правових елементів та явищ [4]. Доктринальне тлумачення норм права займає

важливе місце в системі права. І це не випадково, бо дозволяє розв'язати складні питання реалізації правових норм, особливо в процесі застосування останніх відповідними суб'єктами правовідносин [3, с. 149].

На першому досліджуваному етапі наукові погляди на правову категорію «платник податку на доходи» не зосереджувалися на детермінації правового статусу суб'єктів оподаткування (фізичних або юридичних особах) і ґрунтувалися на нормативістських позиціях. Як зазначає І. В. Ганусенко, наукові позиції залежали від стадій розвитку законодавства з оподаткування: 1) із 1721 до 1775 р., коли була встановлена система оподаткування у вигляді приватних промислових зборів та купецької подушної податі; 2) із 1775 до 1824 р. щодо введенням в дію системи гільдійських зборів із оголошених капіталів; 3) із 1824 до 1865 р. стосовно закріплення станової патентної системи оподаткування торгівлі та промислів; 4) із 1865 до 1898 р., коли була встановлена патентно-прибуткова система оподаткування [5, с. 12–17]. Історично майнові податки (поземельний, промисловий) з'явилися раніше від прибуткового оподаткування. Але прибутковий податок, як особовий, за своїм економічним змістом зручніший і дохідніший проти реальних податків, бо останні стосуються якого-небудь окремого джерела доходу, тоді як об'єкт прибуткового оподаткування — різного роду доходів, незалежно від джерела їхнього походження [6, с. 13].

Фінансовий устрій XIX ст., чинний, зокрема, на території України, не дозволяв запровадити дієві законодавчі механізми для оподаткування загальних доходів громадян через нерозвиненість адміністрування податків, тому оподатковувались окремо визначені доходи та соціальні становища осіб, що отримували доходи. Е. М. Берендтс стосовно оподаткування пасивних доходів зазначає, що «доходи від грошових капіталів можуть обкладатися двома способами: в складі загального прибуткового податку або за допомогою податку на грошовий капітал». Найвдаліше, звичайно, оподаткування загальним прибутковим податком, однак «введення загального прибуткового податку можливе тільки тоді, коли фінансова система досягла високого ступеня розвитку». Держава не може чекати, коли фінансовий устрій досягне рівня, який дозволить перейти від простих до досконаліших форм оподаткування та залишити без оподаткування значну частину доходів, що отримують громадяни [7, с. 349–350]. У цей період фінансово-правова наука орієнтувалася на визначення правового статусу осіб, що займалися торговельною та промисловою діяльністю

з урахуванням вимог станового, класового, зокрема митного, промислового (торговельного, дещо згодом банківського, акціонерного та іншого) законодавства. Промисловий податок був передумовою, що дозволила запровадити оподаткування доходів фізичних осіб. Тут також потрібно згадати таких дослідників, як Л. О. Зайденман [8], С. О. Корф [9], Ф. Лассаль [10], В. Н. Лешков [11], І. Х. Озеров [12], К. Г. Рау [13], І. Т. Тарасов [14; 15]. Вказані науковці акцентували увагу не суто на фінансово-правових механізмах оподаткування доходів, а взагалі на значенні таких відносин у системі права, зокрема державного (публічного). У їхніх дослідженнях домінували нормативістські підходи щодо ототожнення, з методологічного погляду, фінансово-правової норми, як частини публічного права. Робився детальний аналіз правового становища купців як суб'єктів оподаткування — купецького, згодом гільдійського збору, міщан та інших посадських людей, що мали право на дріб'язковий торг без сплати спеціального податку на право торгівлі, а зобов'язані були сплачувати тільки подушну податі [5, с. 12–17].

З другого боку, на науковому рівні, досліджуваного періоду, виокремлювали дискримінаційні елементи в правовому статусі платників обов'язкових платежів. Тодішні правознавці звертали увагу на нерівномірному та не загальному розподілі податкового (торговельного) обкладання за становими групами населення та на обмеженнях у торговельних правах для певних категорій осіб. У доктрині того історичного періоду, в аспекті охарактеризованого вище становища відповідних осіб як платників податку, насамперед йшлося про процедуру нерівномірного розподілу гільдійських податей і причини ухилення купецтва від їх сплати, можливості наповнення скарбниці держави шляхом поліпшення статусу платників податків відповідно до їхніх економічних очікувань, усунення множинності нормативно-правових актів, що закріплюють порядок оподаткування осіб, які займалися торгівлею та промислами. Натомість, із 14.11.1824 р., після ухвалення акта «Додаткова постанова про устрій гільдій і про торгівлю інших станів» [5], науковці почали порівнювати обкладання осіб податками (квитковим збором) на доходи за їхніми становими правами платників, відводячи кожному станові особливі торговельні права залежно від кількості торговельних і промислових закладів. Наукова думка не оминула можливість менш забезпеченої категорії населення вступати в гільдії з метою розвитку малого підприємництва для наповнення грошовими коштами державної скарбниці та створення стабільної фінансової системи. Тут потрібно

наголосити на тому, що після набрання чинності 1898 р. «Положення про державний промисловий податок» для науковців у сфері фінансового права із метою визначення правового статусу платників податків великий інтерес становили коефіцієнти оподаткування вказаних осіб. Наприклад, як вказує І. В. Ганусенко, промисловий податок складався з суми викупу промислового свідоцтва, коли ціна диференціювалася на підставі географічного коефіцієнта (стосовно розподілу на 4 класи відповідно до ступеня розвитку торгівлі та промисловості, за винятком столичних міст). Особисті промисли також поділялися на розряди залежно від виду діяльності [5, с. 12–17]. Тобто, правовий статус платника промислового податку (у формі відсоткового збору загальної суми основного капіталу) залежав від адміністративно-територіальних одиниць та економічного розвитку регіонів держави, в яких такий платник здійснював господарську діяльність. Науковці активно досліджували особливості оподаткування доходу осіб відповідно до просторових ознак, особистих промислів фізичних осіб, розміру доходу (прибутку) тощо.

Необхідно окремо звернути увагу на таких видатних науковців у галузі фінансово-правової науки, як А. О. Ісаєв [15], В. О. Лебедев [16], М. Ф. Орлов [17], М. М. Сперанський [17], М. І. Тургенєв [17] та І. І. Янжул [18]. Саме з цими науковцями пов'язане зародження та розвиток фінансово-правової науки Східної Європи, на початковому етапі становлення якого проходило нагромадження знань з основних інститутів — бюджету, податків, державного кредиту. Остаточне виділення фінансового права з фінансової науки в самостійну галузь знань відбулося в кінці ХІХ — на початку ХХ століття та пов'язане з фундаментальними працями В. О. Лебедева «Фінансове право» [16] та І. І. Янжула «Основні начала фінансової науки: вчення про державні доходи» [18].

Питання щодо чіткого визначення кола платників податків на той час було одним з основних у фінансово-правовій науці. Видатний науковець І. І. Янжул найповніше систематизував та узагальнив науково-практичні погляди щодо платників прямих податків. За І. І. Янжулом, усі члени суспільства повинні нести податковий тягар, усі піддані або громадяни, які беруть участь у вигодах державного життя (користуються певними державними послугами), зобов'язані нести тягар, пов'язаний з цими вигодами; обов'язок сплачувати податки, згідно з принципами науки, поширюється на всі фізичні та юридичні особи, які живуть або перебувають у межах держави, і будь-які вилучення з цього обов'язку для окремих осіб, станів, земств, міст являють

собою явну несправедливість і повинні підлягати безумовному засудженню [18, с. 247]. Науковець виокремив принцип резидентства та обґрунтував його перевагу над принципом громадянства (підданства), хоча сам термін «резидент» не використовував. Через швидке зростання економічних зв'язків між державами в ХІХ ст. «розподіл платників податків на громадян (підданих) та іноземців втрачав актуальність, бо силою суспільно-економічних перетворень у європейських державах, фізичні особи користувалися послугами декількох держав. У цей час (друга половина ХІХ ст.) у цивілізованих державах неприязного ставлення до іноземців не існує; сотні тисяч їх більш-менш постійно мешкають у державі; саме пересування відбувається так швидко, що робити відмінними податки з іноземців і своїх підданих видається практично незручним: уряди уникають тих надмірних поборів, які могли б змусити іноземців виїхати з держави, тим більше, що останні часто являють собою дуже вигідний елемент населення, але обтяжують їх тими же податками, які лежать і на підданих» [18, с. 248–249]. Науковцем також була звернута увага на принцип територіальності походження джерела доходу з певної податкової юрисдикції: «іноземці, що не живуть в країні, але отримують з неї дохід, підлягають оподаткуванню тими самими прямими податками, які справляються з підданих» [18, с. 249]. Проте співвідношення цих принципів оподаткування платників податків (громадянства, резидентства, територіальності походження доходів), на яких мав ґрунтуватись правовий статус, не був досліджений фінансово-правовою наукою Східної Європи.

У ХІХ ст. домінувала наукова позиція професора Імператорського Казанського університету Д. М. Львова, який зауважував, що суб'єкт податку — кожен громадянин держави. Якщо держава має право на стягнення майнових жертв, то, з другого боку, цьому праву відповідає зобов'язання кожного громадянина виділяти на користь держави частину свого надбання. Кожен громадянин, що володіє відповідною частиною матеріальних коштів, зобов'язаний відбувати повинності на користь держави [19, с. 286–287]. Відповідна доктринальна позиція в різних варіаціях простежувалась у наукових працях ХІХ ст. та стосувалась безумовного закріплення в правовому статусі платників податку на доходи податкового обов'язку, у формі повинності сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі «на користь державі». У цьому разі простежується публічно-правова природа податкового обов'язку.

Науковець Е. М. Берендтс також співвідносить податкові зобов'язання з повинностями. «Зобов'я-

зання сплачувати законодавчо встановлені податки та збори відповідає зобов'язанню виконувати законні повинності, бо такою підставою служить публічно-правовий зв'язок. Громадянин (або підданий) держави перебуває з нею не в договірному зв'язку, що встановлюється правочином, а тому окремо взятий громадянин не може самостійно визначити свою участь у покритті державних витрат» [7, с. 44]. Виходячи з цієї диспозиції, науковець зазначає, що «податкове зобов'язання не наслідок звернення до держави по певну послугу; воно існує незалежно від певних особливих відносин між державою та громадянами; зобов'язання існує силою закону і його вимог, що спрямовані на громадян, які підлягають оподаткуванню, виходячи з законодавчо встановлених критеріїв» [7, с. 252]. Тобто на науковому рівні обґрунтовується не приватно-правова, а публічна природа оподаткування — саме через публічно-правовий зв'язок громадянина (підданого) та держави. Також з цієї наукової позиції можна простежити нормативістський підхід до праворозуміння правового статусу платника податків.

До того ж науковці в цьому контексті деталізували специфіку, наслідки та проблемні питання переходу з патентної на прибуткову систему оподаткування, тобто від оподаткування доходу осіб за становим принципом до оподаткування залежно від загального доходу та принципу громадянства (підданства), а в подальших наукових розробках — від принципу резидентства фізичної особи. Е. М. Берендтс зазначає, що, «залучаючи кошти громадян для покриття державних витрат, держава може обкласти податками весь дохід, що отримують громадяни незалежно від джерел походження — в цьому разі ми маємо справу з загальним прибутковим податком. Також держава може оподатковувати окремі доходи, отримовані з різних джерел. Або, навпаки, держава може не оцінювати дохід громадян та оподатковувати особу громадянина залежно від стану, класу — в цьому разі ми маємо справу з особистим податком. Водночас держава може оподатковувати чистий дохід громадян або взагалі осіб, що перебувають у межах державної території» [7, с. 278–279]. «Прибутковий податок має бути загальним. Іншими словами, суб'єктами прибуткового податку мають бути всі громадяни, незалежно від їхнього класу або професії» [7, с. 385].

Отже, на першому досліджуваному етапі був закладений фундамент у формі наукового обґрунтування оподаткування фізичних осіб, з позиції публічно-правових відносин між державою та громадянином (підданим). Також започатковувалися дослідження стосовно інших осіб — негромадян (підданих), що перебувають на території держави.

Другий етап дослідження наукових поглядів на правову категорію «платник податку на доходи» стосується введенням в законодавчий простір прибуткового податку. Мінливе податкове законодавство першої половини ХХ ст. вплинуло на фінансово-правову науку, яка в частині визначення платників податку на доходи здебільшого орієнтувалася на дореволюційну доктрину. Так, М. М. Соболев співвідносить фізичних осіб — платників податків на доходи з економічним зв'язком з державою. «Якщо подивитися на становище осіб, що сплачують податки, відносно тієї держави, що встановила такий обов'язок, то можна погодитися, що ці особи сплачують податки відповідно до ступеня економічного зв'язку з цією країною. Піддани такої держави всім своїм життям пов'язані зі своєю країною, вся їхня господарська діяльність проходить у межах держави — відповідно до цього найширші є їхні податкові обов'язки. Якщо іноземець приїде до чужої держави та зосередить у ній свою господарську діяльність, то він буде прирівняний до підданих першої категорії та буде сплачувати всі податки, що лежать на підданих, хоч він іноземець» [20, с. 64]. Тобто науковець обґрунтовує принцип резидентства, хоч цей термін-дефініцію також, як І. І. Янжул, не зазначає у своїй праці. Інший цікавий момент — така наукова позиція висловлена 1925 року, в час коли, по-перше, податкове законодавство до платників прибуткового податку вже відносило громадян та іноземців, по-друге, підданих першої категорії вже не існувало [21; 22]. Також слід звернути увагу на те, що на рівні доктрини проводили систематизацію окремих соціально-професійних груп нової буржуазії за критерієм соціального статусу та сфери ведення підприємницької діяльності, виділяючи біржовиків, валютників, заводовласників, комісіонерів, лихварів (дисконтерів), орендарів, рантьє, підрядників, посередників, промисловців, торгівців, фабрикантів тощо. Економічна діяльність цих осіб-підприємців також оподатковувалася прибутковим податком. До речі, Г. О. Вітренко, провівши аналіз літератури 1920-х років, стверджував про факт активного функціонування в державі приватного підприємництва, існування упередженого ставлення партії більшовиків до нової буржуазії та диференційованого підходу до проблем приватного капіталу та його представників [23, с. 112]. Цікавим тут є те, що, Г. О. Вітренко, як і науковці кінця ХІХ, також звертав увагу на дискримінаційні аспекти оподаткування по суті тих самих категорій платників податків, з різницею як у формі державного устрою, так й політичного режиму. Для дослідників того історичного періоду характерним напрямком наукових розробок було висвітлення проблемних

аспектів правого становища представників нової буржуазії (насамперед фізичних осіб), специфіки процесу ведення ними приватного підприємництва, а також виділення відмінностей непманів — приватних підприємців в період нової економічної політики (надалі — НЕП) від інших суспільних верств (непідприємницьких соціальних верств). У процесі становлення радянської буржуазії Ю. П. Волосник виділяє п'ять етапів: 1) етап зростання цієї верстви, бо держава гостро потребувала грошових коштів та ініціативи непманів із метою відновлення народного господарства та налагодження економічних зв'язків між містом і селом (1921 р. — початок 1924 р.); 2) етап істотного посилення регуляційного впливу й адміністративного контролю радянської держави за діяльністю непманів, зокрема через наступ на приватний капітал із метою витіснення його з товарообігу (весна — осінь 1924 р.); 3) етап лібералізації умов приватнопідприємницької діяльності нової буржуазії, що супроводжувався деяким послабленням адміністративного та податкового тиску на представників приватного капіталу (кінець 1924 р. — 1925 р.); 4) етап наступу радянської держави на нову буржуазію з метою витіснення її представників із багатьох галузей народного господарства та ринків сировини (1926–1927 рр.); 5) етап згортання приватного підприємництва — під жорстким адміністративним тиском держави відбувається швидке згортання підприємництва, його перехід до тіньової сфери економіки, скорочення чисельності підприємницького корпусу (кінець 1927 р. — початок 1928 р.) [24]. Стосовно цього, потрібно наголосити, що більшість науковців звертали увагу на невизначеність правового статусу нової буржуазії як платників прибуткового податку через брак належного правового регулювання. Також варто звернути увагу, що оподаткування залежало від виду економічної діяльності, так селяни сплачували натуральний податок, який в різні роки становив від 30% готової продукції.

Пізніше на рівні доктринальних доробків окремих наголос робився на зв'язку платника податку з податковим обов'язком. Зокрема, в цьому аспекті, варто згадати монографію В. П. Дяченка «Радянські фінанси в першій фазі розвитку соціалістичної держави» 1947 р., присвячену розбудові фінансової та податкової організації в період воєнного комунізму та перших років НЕПу [25], Б. М. Бабія «Історія держави і права Української РСР (1917–1960)» 1961 р., що стосується, зокрема, фінансово-правових аспектів діяльності платників податку на доходи у відбудовчий період [26]. Також цікаві напрацювання комплексного міждисциплінарного характеру стосовно захисту прав платників

податку на доходи в радянський період, наприклад дослідження А. І. Елістратова [27], В. В. Малькова [28], В. В. Сажині [29], В. І. Ремнева [30], Н. Ю. Хаманева [31], М. В. Карасьової [32], М. Д. Загряцкова [33], Ю. М. Козлова [34; 35] та інших. У цих працях досліджено питання державно-правових відносин щодо справляння обов'язкових платежів.

Фінансово-правова наука, в правовій доктрині Радянського Союзу, набула вагомого значення в другій половині ХХ ст., у зв'язку з необхідністю відновлення економіки, знищеної Другою світовою війною. Лише з цього часу, прибуткове оподаткування фізичних осіб та їх правовий статус набули нового значення для мобілізації коштів до централізованих публічних фондів. Загалом, з вищенаведеного аналізу можна побачити, що в радянські часи науковці приділяли опосередковану увагу проблематиці правового статусу платника податку, бо в СРСР не існувало ринкових відносин та вільного руху фінансових ресурсів. Тому наукові погляди та податкове законодавство не еволюціонували такими швидкими темпами, як, наприклад, у Західній Європі.

В 90-х роках ХХ ст. наша держава знаходилась в перехідному періоді від планової економіки до ринкових відносин. Через законодавчу невизначеність, наявність у державі значної кількості відносин, що не були законодавчо врегульовані, дію нормативно-правових актів, що неможливо було застосувати в нових умовах, фінансово-правова доктрина не була сформована, а діяли наукові положення радянської доби зі змінами відповідно до нових умов. Третій, сучасний, етап наукових поглядів на правову категорію «платник податку на доходи», по суті, бере свій початок лише в ХХІ ст. та характеризується узгодженням норм національного податкового законодавства з західноєвропейськими принципами. Внаслідок імплементації міжнародних публічно-правових норм, податкових норм провідних держав світу вдалося закласти фундамент нової доктрини фінансового права України. Це створило передумови для ухвалення Податкового кодексу України, який систематизував податкові правовідносини та загалом позитивно вплинув на фінансове законодавство. Остаточну розбудову нової наукової думки щодо сучасних фінансових правовідносин зробила видатний науковець Л. К. Воронова в своїй праці «Доктрина фінансового права та фінансового законодавства у сучасний період» [36], що становить складову частину «Правової доктрини України» [37]. Сучасні наукові позиції на правову категорію «платник податку на доходи» ґрунтуються на дослідженні окремих її складників; виділенні правових дефініцій та співвіднесення їх з метою визначення

податкової юрисдикції держави та правового статусу платників податків.

Висновки. Отже, тривала історіографія наукового розроблення правової категорії «платник податку на доходи» свідчить про значний ступінь її дослідженості. Кожен етап наукових поглядів на цю категорію залежав від конкретного історичного періоду та відповідного податкового законодавства.

На сучасному етапі у фінансово-правовому доробку активно обговорюються питання правового статусу платника податку на доходи, зокрема його сутності, компетенції фіскальних органів, обсягу обов'язків та прав платників податків. Нові ж напрацювання вкрай потрібні в частині податкової юрисдикції держави, правового статусу та критеріїв детермінації резидентського статусу платників податків.

Література

1. Войшвилло В. К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. М. : Изд. МГУ, 1989. — 239 с.
2. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. М. : Юридическая литература, 1976. — 264 с.
3. Кармаліта М. В. Правова доктрина — джерело (форма) права: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; КНУТШ. Київ, 2012. — 199 с.
4. Євграфова Є. П. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення. Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 2 (61). — С. 40–51.
5. Ганусенко И. В. Учение о налоге на предпринимательскую деятельность в русской юриспруденции XIX — начала XX вв. Сибирский юридический вестник. — 2012. — № 1. — С. 12–17.
6. Пепеляев С. Г. Подоходный налог — принципы и структура. М. : Аудиторская фирма «Контакт», 1993. — 88 с.
7. Берендтс Е. Н. Русское финансовое право: лекции, читанные в Императорском училище правоведения [Электронный ресурс]. СПб. : типолитограф. С.-Петербургской одиночной тюрьмы, 1914. — С. 349–350. URL: <http://www.library6.com/books/720086.pdf>.
8. Зайденман Л. О. Порядок и способы обжалования административных распоряжений и постановлений. СПб. : Типография товарищества печатного и издательского дела «Труд», 1904. — 136 с.
9. Корф С. А. Русское государственное право: в 2 ч. М. : Изд-во А. Скоропеч, А. Левенсон, 1915. — Ч. 1. — 321 с.
10. Lassalle F., Bucher L. Das System der erworbenen Rechte. Leipzig: J. U. Brodhaus, 1861. — 517 p.
11. Лешков В. Н. Русский народ и государство / сост., предисл., примеч. А. Д. Каплина; отв. ред. О. А. Платонов. М. : Институт русской цивилизации, 2010. — 688 с.
12. Озеров И. X. Экономическая Россия и ее финансовая политика на исходе XIX и в начале XX века / издание Д. С. Горшкова. М. : Тип. т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1905. — 259 с.
13. Рау К. Г. Основные начала финансовой науки. [перев. с нем.]. СПб. : Изд. А. Корсака, 1867. — Т. I. — 305 с.
14. Тарасов И. Т. Очерк науки финансового права. Ярославль, 1883. — 710 с.
15. Тарасов И. Т., Исаев А. А. Финансы и налоги: очерки теории и политики. М. : Статут (в серии «Золотые страницы финансового права России»), 2004. — Т. 4. — 618 с.
16. Лебедев В. А. Финансовое право. М. : Статут (в серии «Золотые страницы финансового права России»), 2000. — Т. 2. — 460 с.
17. Сперанский М. М., Тургенев Н. И., Орлов М. Ф. У истоков финансового права. М. : Статут (в серии «Золотые страницы финансового права России»), 1998. — Т. 1. — 429 с.
18. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах. М. : Статут (в серии «Золотые страницы финансового права России»), 2002. — Т. 3. — 555 с.
19. Львов Д. М. Курс финансового права. Казань, 1888. — 521 с.
20. Соболев М. М. Очерки финансовой науки (общедоступные беседы) [Электронный ресурс]. — Харьков: Пролетарий, 1925. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10076789>
21. Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров РСФСР от 10 ноября 1917 года. Об уничтожении сословий и гражданских чинов [Электронный ресурс]. — URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_22.htm.
22. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (Принята II Всесоюзным съездом Советов 31 января 1924 года) [Электронный ресурс]. — URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1924\)_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1924)_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%)

В0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F

23. Вітренко Г.О. Фінансова політика в період непу: сучасна історіографія. Наукові праці. Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2007. — Т. 74. — Вип. 61. — С. 111–115.
24. Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки непу. Харків: НМЦ «СД», 2002. — 384 с.
25. Дьяченко В.П. Советские финансы в первой фазе развития социалистического государства. М. : Госфиниздат, 1947. — Ч. 1 (1917–1925). — 476 с.
26. Бабій Б.М. Історія держави і права Української РСР (1917–1960). К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. — 366 с.
27. Елистратов А.И. Административное право: лекции А.И. Елистратова / Моск. об-во нар. ун-тов. М. : Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1911. — 235 с.
28. Мальков В.В. Советское законодательство в жалобах и заявлениях. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. — 108 с.
29. Сажина В.В. Историко-теоретические аспекты административной юстиции — основной формы юрисдикционного контроля за деятельностью публичной администрации. Научные труды Академии управления. Мн. : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2006. Раздел IV. Право. — С. 735–747.
30. Ремнев В.И. Право жалобы в СССР. М. : Юрид. лит., 1964. 132 с.
31. Хаманева Н.Ю. Право жалобы граждан в европейских социалистических странах: монография / отв. ред. В.И. Ремнев. М. : Наука, 1984. — 109 с.
32. Карасева М.В. Конституционное право граждан СССР на обжалование. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. — 150 с.
33. Загряцков М.Д. Административная юстиция и право жалобы в теории и законодательстве. Развитие идеи и принципов административной юстиции. Административный процесс и право жалобы в советском законодательстве. Административно-финансовое распоряжение и финансовая жалоба. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Право и Жизнь, 1925. — 244 с.
34. Козлов Ю.М. Институт права жалобы по советскому административному праву: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. М., 1953. — 27 с.
35. Козлов Ю.М. Государственное управление и административное право. М. : Юрид. лит., 1978. — 360 с.
36. Воронова Л.К. Доктрина фінансового права та фінансового законодавства у сучасний період / Правова доктрина України. Х. : Право, 2013. Т. 2: Публічно-правова доктрина України. — С. 417–448.
37. Правова доктрина України: у 5 т. Х. : Право, 2013.

References

1. Vojshvylo V. K. Ponjatye kak forma myshleniya: loghyko-ghnoseologhycheskyj analiz. M. : Yzd. MGhU, 1989. — 239 s.
2. Vasylyj'ev A. M. Pravovye kateghoryy. Metodologhycheskye aspekty razrabotky systemy kateghoryj teoryy prava. M. : Jurydycheskaja lyteratura, 1976. — 264 s.
3. Karmalita M. V. Pravova doktryna — dzherelo (forma) prava: dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01; KNUTSh. Kyjiv, 2012. — 199 s.
4. Jevghrafova Je. P. Doktrynaljne tlumachennja norm prava (zakoniv): pryroda i zdijsnennja. Visnyk Akademiji pravovykh nauk Ukrajinu. — 2010. — # 2 (61). — S. 40–51.
5. Ghanusenko Y. V. Uchenye o naloghe na predprynymateljskiju dejatel'nostj v russkoj jurysprudencyu Kh Kh — nachala KhKh vv. Sybyrskij jurydycheskyj vestnyk. — 2012. — # 1. — S. 12–17.
6. Pepeljaev S. Gh. Podokhodnyj nalogh — pryncypy y struktura. M. : Audytorskaja fyрма «Kontakt», 1993. — 88 s.
7. Berendts E. N. Russkoe fynansovoe pravo: lekcyu, chytannye v Ymperatorskom uchylshhe pravovedenija. [Elektronnyj resurs]. SPb. : typolytoghr. S.-Peterburghskoj odynochnoj tjurjmy, 1914. — S. 349–350. URL: <http://www.library6.com/books/720086.pdf>.
8. Zajdenman L. O. Porjadok y sposoby obzhalovanyja admynystratyvnykh rasporjazhenyj y postanovlenyj. SPb. : Typoghrafyja tovaryshhestva pechatnogho y yzdateljskogho dela «Trud», 1904. — 136 s.
9. Korf S. A. Russkoe ghosudarstvennoe pravo: v 2 ch. M. : Yzd-vo A. Skoropech, A. Levenson, 1915. — Ch. 1. — 321 s.
10. Lassalle F., Bucher L. Das System der erworbenen Rechte. Leipzig: J. U. Brodhaus, 1861. — 517 p.
11. Leshkov V. N. Russkyj narod y ghosudarstvo / sost., predysl., prytech. A. D. Kaplyna; отв. red. O. A. Platonov. M. : Ynstytut russkoj cyvylyzacyu, 2010. — 688 s.

12. Ozerov Y. Kh. Ekonomycheskaja Rossyja y ee fynansovaja polytyka na yskhode XIX y v nachale XX veka / yzdanye D.S. Ghorshkova. M. : Typ. t-va Y. N. Kushnerev y K, 1905. — 259 s.
13. Rau K. Gh. Osnovnye nachala fynansovoj nauky. [perev. s nem.]. SPb. : Yzd. A. Korsaka, 1867. — T. I. — 305 s.
14. Tarasov Y. T. Ocherk nauky fynansovogho prava. Jaroslavl', 1883. 710 s.
15. Tarasov Y. T., Ysaev A. A. Fynansy y naloghy: ocherky teoryy y polytyky. M. : Statut (v seryy «Zolotye stranysy fynansovogho prava Rossyy»), 2004. — T. 4. — 618 s.
16. Lebedev V. A. Fynansovoe pravo. M. : Statut (v seryy «Zolotye stranytsy fynansovogho prava Rossyy»), 2000. — T. 2. — 460 s.
17. Speranskyj M. M., Turghenev N. Y., Orlov M. F. U ystokov fynansovogho prava. M. : Statut (v seryy «Zolotye stranytsy fynansovogho prava Rossyy»), 1998. — T. 1. — 429 s.
18. Janzhul Y. Y. Osnovnye nachala fynansovoj nauky. Uchenye o ghosudarstvennykh dokhodakh. M. : Statut (v seryy «Zolotye stranytsy fynansovogho prava Rossyy»), 2002. — T. 3. — 555 s.
19. Ljvov D. M. Kurs fynansovogho prava. Kazanj, 1888. — 521 s.
20. Sobolev M. M. Ocherky fynansovoj nauky (obshhedostupnye besedy). [Elektronnyj resurs]. Khar'kov: Proletaryj, 1925. URL: <http://books.e-heritage.ru/book/10076789>.
21. Dekret Vserossyjskogho Centraljnogho Yspolnyteljnogho Komyteta y Soveta Narodnykh Komysarov RSFSR ot 10 nojabrja 1917 ghoda. Ob unychtozhenyy soslovyj y ghrazhdanskykh chynov. [Elektronnyj resurs]. — URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_22.htm.
22. Konstytucyja (Osnovnoj Zakon) Sojuza Sovetskykh Socyalytycheskykh Respublyk (Prynjata II Vsesojuznym s'ezdom Sovetov 31 janvarja 1924 ghoda). [Elektronnyj resurs]. — URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1924\)_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1924)_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F)
23. Vitrenko Gh. O Fynanova polityka v period nepu: suchasna istorioghrafija. Naukovi praci. Mykolajiv: MDGhU im. P. Moghyly, 2007. — T. 74. — Vyp. 61. — S. 111–115.
24. Volosnyk Ju. P. Nova burzhuzazija Ukrainy ta rozvytok pryvatnopydpryjemnyckoji dijalnosti na finansovomu rynku v roky nepu. Khar'kiv: NMC «SD», 2002. — 384 s.
25. Djachenko V. P. Sovetskye fynansy v pervoj faze razvytyja socyalytycheskogho ghosudarstva. M. : Ghosfynyndat, 1947. — Ch. 1 — (1917–1925). — 476 s.
26. Babij B. M. Istorija derzhavy i prava Ukrainyskoho RSR (1917–1960). K. : Vydavnyctvo Akademiji nauk Ukrainyskoho RSR, 1961. — 366 s.
27. Elystratov A. Y. Admynystratyvnoe pravo: lekcyi A. Y. Elystratova / Mosk. ob-vo nar. un-tov. M. : Typ. t-va Y. D. S'ytyna, 1911. — 235 s.
28. Mal'kov V. V. Sovetskoe zakonodatel'stvo v zhalobakh y zajavlenykh. M. : Yzd-vo Mosk. un-ta, 1967. — 108 s.
29. Sazhyna V. V. Ystoryko-teoretycheskye aspekty admynystratyvnoj justycyy — osnovnoj formy jurydyky onnogho kontrolja za dejatel'nost' jju publyčnoj admynystracyi. Nauchnye trudy Akademyy upravlenija. Mn. : Akad. upr. pry Prezydente Resp. Belarusj, 2006. Razdel IV. Pravo. — S. 735–747.
30. Remnev V. Y. Pravo zhaloby v SSSR. M. : Juryd. lyt., 1964. 132 s.
31. Khamaneva N. Ju. Pravo zhaloby ghrazhdan v evropejskykh socyalytycheskykh stranakh: monoghrafija / otv. red. V. Y. Remnev. M. : Nauka, 1984. 109 s.
32. Karaseva M. V. Konstytucyonnoe pravo ghrazhdan SSSR na obzhalovanye. Voronezh: Yzd-vo Voronezh. un-ta, 1989. — 150 s.
33. Zaghrjackov M. D. Admynystratyvnaja justycyja y pravo zhaloby v teoryy y zakonodatel'stve. Razvytye udey y pryncypov admynystratyvnoj justycyy. Admynystratyvnyj process y pravo zhaloby v sovetskom zakonodatel'stve. Admynystratyvno-fynansovoe rasporyazhenye y fynansovaja zhaloba. 2-e yzd., pererab. y dop. M. : Pravo y Zhyznj, 1925. — 244 c.
34. Kozlov Ju. M. Ynstytut prava zhaloby po sovetskomu admynystratyvnomu pravu: avtoref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. juryd. nauk. M., 1953. — 27 s.
35. Kozlov Ju. M. Ghosudarstvennoe upravlenye y admynystratyvnoe pravo. M. : Juryd. lyt., 1978. — 360 s.
36. Voronova L. K. Doktryna finansovogho prava ta finansovogho zakonodavstva u suchasnyj period / Pravova doktryna Ukrainy. Kh. : Pravo, 2013. T. 2: Publichno-pravova doktryna Ukrainy. — S. 417–448.
37. Pravova doktryna Ukrainy: u 5 t. Kh. : Pravo, 2013.

Яринко Богдан Валерійович

здобувач кафедри цивільного та господарського права

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ярышко Богдан Валерьевич

соискатель кафедры гражданского и хозяйственного права

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Yarynko Bohdan

Applicant of the Department of Civil and Commercial Law of the

National University of Life Environmental Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4108

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕДУРЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОНТРОЛЯ ЗА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ АРБИТРАЖНОГО УПРАВЛЯЮЩЕГО

FEATURES OF THE PERFORMANCE OF THE PROCEDURE FOR CONTROL BY ACTIVITY OF ARBITRATION MANAGER

Анотація. В даній статті досліджуються особливості, мета і завдання процедур контролю за діяльністю арбітражного керуючого. Відмічається, що контроль за діяльністю арбітражних керуючих є одним з основних повноважень Міністерства юстиції України як державного органу з питань банкрутства. Справи про банкрутство завжди викликають багато запитань і суперечностей як в арбітражних керуючих, так і в інших учасників провадження, які звертаються до Мін'юсту зі скаргами на діяльність арбітражних керуючих.

Зазначається, що оскарження може здійснити будь-яка особа, навіть не учасник справи, що і трапляється на практиці, і з одного боку, може видатись дієвим інструментом захисту прав суб'єктів, не залучених до справи про банкрутство, а з іншого боку стати інструментом численних процесуальних диверсій з боку «підставних» скажників.

Встановлено, що дисциплінарними стягненнями, що накладаються на арбітражного керуючого є попередження, позбавлення права на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора). Рішення щодо накладення дисциплінарного стягнення може бути прийняте Дисциплінарною комісією протягом двох місяців з дня виявлення проступку, але не пізніше одного року з дня його вчинення.

Наразі, арбітражні керуючі стикаються із низкою проблем на практиці, але в причинах їх виникнення і в ефективності правового захисту значну роль відіграє їх професіоналізм та правомірність вчинюваних юридичних дій.

Таким чином, арбітражний керуючий має стимул для недопущення у своїй роботі порушень вимог законодавства з питань банкрутства, прав боржника та кредиторів, адже у разі виявлення скоєння ним грубих порушень вимог законодавства, є можливим притягнення арбітражного керуючого до дисциплінарної відповідальності та адміністративної – позбавлення його права на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

Ключові слова: державний контроль, арбітражний керуючий, контроль за діяльністю арбітражного керуючого.

Аннотация. В данной статье исследуются особенности, цели и задачи процедур контроля за деятельностью арбитражного управляющего. Отмечается, что контроль за деятельностью арбитражных управляющих является одним из основных полномочий Министерства юстиции Украины как государственного органа по вопросам банкротства. Дела о банкротстве всегда вызывают много вопросов и противоречий как у арбитражных управляющих, так и у других участников производства, которые обращаются в Минюст с жалобами на деятельность арбитражных управляющих.

Отмечается, что обжалование может осуществить любое лицо, даже не участник дела, и случается на практике, и с одной стороны, может показаться действенным инструментом защиты прав субъектов, не вовлеченных в дело о банкротстве, а с другой стороны стать инструментом многочисленных процессуальных диверсий со стороны «подставных» жалобщиков.

Установлено, что дисциплинарными взысканиями, налагаемыми на арбитражного управляющего является предупреждение, лишение права на осуществление деятельности арбитражного управляющего (распорядителя имущества, управляющего санацией, ликвидатора). Решение о наложении дисциплинарного взыскания может быть принято Дисциплинарной комиссией в течение двух месяцев со дня обнаружения проступка, но не позднее одного года со дня его совершения.

В настоящее время арбитражные управляющие сталкиваются с рядом проблем на практике, но в причинах их возникновения и в эффективности правовой защиты значительную роль играет их профессионализм и правомерность совершаемых юридических действий.

Таким образом, арбитражный управляющий имеет стимул для недопущения в своей работе нарушений требований законодательства по вопросам банкротства, прав должника и кредиторов, ведь в случае выявления совершения им грубых нарушений требований законодательства, возможно привлечение арбитражного управляющего к дисциплинарной ответственности и административной – лишение его права на осуществления деятельности арбитражного управляющего (распорядителя имущества, управляющего санацией, ликвидатора).

Ключевые слова: государственный контроль, арбитражный управляющий, контроль за деятельностью арбитражного управляющего.

Summary. In this article, the peculiarities, purpose and tasks of the control procedures for the activity of the arbitration manager are investigated. It is noted that the control over the activities of arbitration managers is one of the main powers of the Ministry of Justice of Ukraine as a state body on bankruptcy. Bankruptcy cases always cause a lot of questions and controversies both in arbitration managers and in other participants in proceedings that appeal to the Ministry of Justice with complaints about the activities of arbitration managers.

It is noted that an appeal can be made by any person, not even a party to the case, which happens in practice, and, on the one hand, may prove to be an effective instrument for the protection of the rights of subjects not involved in the bankruptcy case and, on the other hand, to become an instrument numerous procedural sabotage from the «false» complainants.

It has been established that the disciplinary penalties imposed on the arbitration manager are a warning, deprivation of the right to exercise the activities of the arbitration manager (property manager, reorganization manager, liquidator). A decision to impose a disciplinary sanction may be taken by the Disciplinary Commission within two months from the date of detection of the misdemeanor, but not later than one year from the day in which it was made.

At present, arbitration managers face a number of problems in practice, but their reasons for their emergence and the effectiveness of legal protection play an important role in their professionalism and the legality of the legal actions they carry out.

Thus, the arbitration manager has an incentive to prevent in his work violations of the requirements of the legislation on bankruptcy, the rights of the debtor and the lenders, because in the case of detection of committing them gross violations of the requirements of the law, it is possible to bring the arbitration manager to disciplinary and administrative – cancellation of his right to performance of the activity of the arbitration manager (property manager, sanitation manager, liquidator).

Key words: state control, arbitration manager, control over the activity of the arbitration manager.

Постановка проблеми. Аналіз контролю та нагляду за діяльністю арбітражних керуючих є актуальним оскільки дозволяє побудувати більш цілісну та обґрунтовану модель вдосконалення і розвитку системи адміністративно-правового статусу арбітражних керуючих.

Проголошуючи людину як найвищу соціальну цінність, законні інтереси і потреби якої визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1] необхідно всі процеси, в тому числі економічні підпорядковувати принципу верховенства права, а держава повинна забезпечувати належний контроль за реалізацією всіх аспектів цього принципу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державного контролю, діяльності арбітражного керуючого постійно є предметом уваги науковців і практиків, лише невеличка частина яких приведена в даній роботі, зокрема таких як Ю. Гаруст, Н. Зозуля, І. Жаботинський, О. Случ, Ю. Ушач, Ю. Хорунжий, проте в межах адміністративного права специфіка взаємодії контролюючих та підконтрольних суб'єктів, саморегульованої організації, має бути предметом окремого дослідження.

Формулювання цілей статті. Цілями даної статті є формування авторської позиції щодо порядку здійснення процедури державного контролю за діяльніс-

ту арбітражного керуючого з метою оптимального захисту прав учасників і підвищення ефективності контролю.

Виклад основного матеріалу. Існує твердження, що контрольно-наглядова діяльність — це одна з основних форм правової діяльності держави, яка здійснюється державою шляхом видання контрольно-правових актів або рішень, що приймаються відповідними органами державної влади у межах передбачених конституцією і законами повноважень, і має на меті забезпечення перевірки відповідності дій суб'єктів та об'єктів правового регулювання чинному законодавству, сприяння режиму законності і правопорядку [2, с. 115].

Суперечливим є вживання понять «контроль» і «нагляд» на рівні синонімів, зокрема, у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [3].

Втім, аби зосередитись не на формі а на змісті діяльності, в визначення якої науковці вкладають подекуди різне розуміння, ми пропонуємо абстрагуватись від проблеми розмежування контролю та нагляду, виходячи з тези, що оскільки контроль є набагато глибшим за змістом і відчутливішим за наслідками, все що справедливо для нагляду, справедливо і для контролю і оскільки суто у сфері діяльності арбітражних керуючих нагляд окремо не відляється в законодавстві, тому можна в якості предмету дослідження завжди використовувати контроль за діяльністю арбітражних керуючих.

Ризикнемо також зауважити, що саме поняття «нагляд» (рос. — надзор) несе в собі фундаментальну тоталітарну атрибуцію з часів, коли за всіма більш-менш важливими процесами в суспільстві потребувався нагляд. В сучасних умовах демократичної правової держави, зі зміною принципу законності на принцип верховенства права мову слід вести про контроль, як засіб удосконалення діяльності, що здійснюється фахово.

Контроль за діяльністю арбітражних керуючих є одним з основних повноважень Міністерства юстиції України як державного органу з питань банкрутства. Справи про банкрутство завжди викликають багато запитань і суперечностей як в арбітражних керуючих, так і в інших учасників провадження, які звертаються до Мін'юсту зі скаргами на діяльність арбітражних керуючих.

Правова регламентація контрольних процедур за діяльністю арбітражних керуючих повинна бути однією з гарантій унеможливлення використання контрольних повноважень для зведення особистих рахунків, задоволення корпоративних інтересів за допомогою посадових осіб та службовців контро-

люючих органів. Ретельна регламентація процедур контролю має не менш істотне значення, ніж будь-які інші управлінські процедури, хоча вони і вимагають більшої оперативності, визначення доцільності та свободи вибору керівників. Контролюючу сторону визначені процедури дисциплінують, підвищують організованість і дієвість її роботи.

Для арбітражних керуючих, як сторони, яку контролюють, правове забезпечення цих процедур позбавляє від свавілля в діях контролюючих органів, до того ж дозволяє уникнути дестабілізуючого фактора контролю у їх поточній роботі, бо вони вже морально підготувалися до процедур, урегульованість яких за допомогою норм права дозволяє уникнути непередбачуваних дій контролюючих органів, котрі можливі за відсутності існування відповідних правових норм.

Здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих згідно законодавства [4] складається з таких етапів:

- проведення перевірки, складання Довідки про результати перевірки діяльності арбітражного керуючого;
- надання арбітражним керуючим комісії заперечень щодо Довідки та (або) усунення зазначених у Довідці порушень;
- складання акту перевірки з урахуванням Довідки, заперечень та усунутих арбітражним керуючим порушень.

Для проведення перевірки орган контролю надає доручення на проведення перевірки, яке підписується керівником структурного підрозділу Мін'юсту, відповідального за забезпечення реалізації повноважень державного органу з питань банкрутства, або керівником територіального органу з питань банкрутства та реєструється в журналі обліку доручень на проведення перевірки арбітражних керуючих [5].

Предметом планової перевірки є відповідність арбітражного керуючого вимогам, визначеним у Законі [6], а також додержання арбітражним керуючим вимог, іншого законодавства з питань банкрутства та законодавства про оплату праці [7] під час здійснення повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора у справах про банкрутство за період, що підлягає плановій перевірці.

Повторна перевірка з питань, що вже були предметом перевірки, не допускається, крім випадків, передбачених законодавством.

На підставі доручення на проведення перевірки оформлюються посвідчення на проведення перевірки та повідомлення про проведення перевірки, які підписуються керівником структурного підрозділу Мін'юсту або структурного підрозділу територіаль-

ного органу з питань банкрутства, відповідального за забезпечення реалізації повноважень державного органу з питань банкрутства.

Таке оскарження, що може стати приводом для перевірки діяльності арбітражного керуючого, може здійснити будь-яка особа, навіть не учасник справи, що і трапляється на практиці, і з одного боку, може видатись дієвим інструментом захисту прав суб'єктів, не залучених до справи про банкрутство, а з іншого боку стати інструментом численних процесуальних диверсій з боку «підставних» скаржників.

Варто зауважити, що певний позитивний досвід у вирішенні та мінімізації цих спорів принесла Дисциплінарна комісія, яка на свої засідання почала викликати і скаржника, і того, щодо кого подана скарга. Так, протягом останніх років практично припинились спори та обміни скаргами, зокрема і між арбітражними керуючими, яким не вигідні такі публічні обговорення та звернення яких уже не призводять до бажаної цілі, про що йдеться в аналітиці Н. Зозулі [8]. Даний факт свідчить про те, що взаємовідносини в середині спільноти арбітражних керуючих мають тенденцію до певного саморегулювання, адже безпідставні скарги — зброя, яка б'є по репутації передусім скаржника, або сторони, яку він представляє, і такий недобросовісний арбітражний керуючий замість зведення рахунків може заробити негативний імідж серед колег-арбітражних керуючих, представників міністерства, суддівського корпусу.

На думку Ю. Ушач: «будь-яка скарга на арбітражного керуючого повинна розглядатися з огляду на те, чи завдали його дії комусь збитків чи просто відбулись якісь процесуальні порушення [9].

В літературі зазначається, що арбітражним керуючим потрібно звертати достатньо уваги на документи, які служать підставою для проведення перевірки, та ще на стадії їх отримання разом з повідомленням про проведення перевірки їх належним чином аналізувати і, у разі виявлення питань, що відповідно до Порядку контролю [4] не можуть бути предметом перевірки або вже були досліджені під час попередніх заходів контролю (причому неважливо, чи такі перевірки були здійснені до заміни ліцензії на свідоцтво, чи після), акцентувати на цьому увагу органу контролю та вимагати виключення таких питань з предмета перевірки. З огляду на це ненадання арбітражним керуючим комісії з перевірки документів з цих питань не може вважатися відмовою в проведенні перевірки. Також констатується, що більшість арбітражних керуючих, не бажаючи вступати в суперечку з органом контролю на початкових стадіях перевірки та «псувати» відносини, допускають комісію до перевірки таких питань [10].

Перед початком перевірки голова комісії повинен пред'явити арбітражному керуючому посвідчення на проведення перевірки та службові посвідчення, що засвідчують особи голови та членів комісії, надати арбітражному керуючому копію посвідчення на проведення перевірки, а у разі якщо арбітражний керуючий веде журнал відвідувань представниками органів контролю, голова комісії вносить запис до відповідного журналу арбітражного керуючого.

Особливістю в Порядку контролю [4] є право арбітражного керуючого вимагати залучення до проведення перевірки «найбільш досвідчених і висококваліфікованих» арбітражних керуючих. Причому така вимога арбітражного керуючого є обов'язковою для виконання комісією з перевірки. Тому зазначене право арбітражного керуючого є, по суті, захистом останнього від можливого «свавілля» членів комісій з перевірки, які повинні рахуватись з позицією «найбільш досвідчених і висококваліфікованих» арбітражних керуючих, звичайно ж, за умови повної відповідності такої позиції вимогам законодавства [10].

Саморегулювання, тобто регулювання певної сфери відносин професійною спільнотою цієї ж сфери, вже давно використовується розвиненими країнами. Саморегулювання має низку переваг перед державним регулюванням, а саме: нижчий рівень бюрократизації, значно менше фінансове навантаження на державу в цій сфері, кращий контроль за збереженням балансу інтересів професійної спільноти та інтересів суспільства, залучення професійної спільноти до нормотворчого процесу, збільшення передумов для здорової конкуренції всередині професійної спільноти, зменшення (мінімізація) корупційних ризиків [11].

На основі наведених міркувань слід лише підкреслити думку, що в усіх можливих сферах суспільної діяльності колишній «нагляд» повинен бути заміненим на саморегулювання, а контроль має застосовуватись лише як засіб забезпечення ключових інтересів держави і суспільства.

Надання саморегулювальної організації повноважень щодо контролю за діяльністю членів є однією з ключових основ саморегулювання у будь-якій сфері. У зв'язку з цим, як констатується коментаторами, була зроблена спроба залучити арбітражних керуючих до процесу проведення перевірок своїх колег [11]. Проте, реалізація виявилась дещо непослідовною, оскільки в результаті залучити до перевірки можна тільки арбітражних керуючих «схвалених» міністерством. Хоча в цілому слід підтримати цю практику і в подальшому сприяти її поширенню, оскільки спільна робота державних службовців

і арбітражних керуючих під час перевірок сприятиме усуненню протиріч, виробленню єдиних позицій на основі законодавства.

У разі виявлення під час перевірки порушень у діяльності арбітражного керуючого орган контролю на підставі акта перевірки за наявності відповідних підстав вносить припис про недопущення повторних порушень та розпорядження про усунення виявлених порушень. Орган контролю вносить розпорядження щодо порушень, які можуть бути усунені арбітражним керуючим, а щодо інших порушень — припис. У разі виявлення за результатами перевірки порушень, які є підставою для внесення державним органом з питань банкрутства до Дисциплінарної комісії подання щодо застосування до арбітражного керуючого дисциплінарних стягнень, орган контролю обов'язково зазначає про це в акті перевірки. У такому випадку припис та розпорядження не складаються до моменту прийняття Дисциплінарною комісією рішення за результатом розгляду подання.

Дисциплінарними стягненнями, що накладаються на арбітражного керуючого є попередження, позбавлення права на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора). Рішення щодо накладення дисциплінарного стягнення може бути прийняте Дисциплінарною комісією протягом двох місяців з дня виявлення проступку, але не пізніше одного року з дня його вчинення.

Згідно аналітичних даних, за 2017 рік Дисциплінарна комісія розглянула близько 185 подань територіальних органів, що стосувались питання притягнення арбітражних керуючих до процесуальної відповідальності. З них: 19% подань було відхилено, 45% — попередження, 35% — позбавлення права на зайняття цією діяльністю. Однак у разі накладення

дисциплінарного стягнення, його можна оскаржити у суді. До того ж, виходячи із практики, близько 74% з оскаржуваних рішень було скасовано, тобто здебільшого позови задовольняються на користь арбітражних керуючих. Мотивація судових рішень у таких справах здебільшого пов'язана із порушенням формальних ознак притягнення арбітражних керуючих до дисциплінарної відповідальності (наприклад, не викладені чи неналежним чином викладені порушення, закінчення строку притягнення до відповідальності тощо), а суть порушення майже ніколи не розглядається [8].

Висновки. З наведеної статистики і аналітичних викладок можна зробити висновок, що як і в будь-якій сфері, наразі, арбітражні керуючі стикаються із низкою проблем на практиці, але в причинах їх виникнення і в ефективності правового захисту значну роль відіграє їх професіоналізм та правомірність вчинюваних юридичних дій.

Процедура перевірки має забезпечувати реалізацію прав скаржника і арбітражного керуючого шляхом суворого дотримання процесуальних норм для запобігання подальшому скасуванню рішень адміністративними судами. Процедура також має забезпечувати участь третьої сторони — найбільш досвідчених арбітражних керуючих, що не мають відношення до скарги.

Таким чином, арбітражний керуючий має стимул для недопущення у своїй роботі порушень вимог законодавства з питань банкрутства, прав боржника та кредиторів, адже у разі виявлення скоєння ним грубих порушень вимог законодавства, є можливим притягнення арбітражного керуючого до дисциплінарної відповідальності та адміністративної — позбавлення його права на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора).

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
2. Гаруст Ю. В. Правове забезпечення контрольної діяльності податкових органів України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю. В. Гаруст; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2007. — 184 арк.
3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від від 05.04.2007 № 877-V / Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 29. — Ст. 389.
4. Наказ Міністерства юстиції України від 27.06.2013 № 1284/5 «Про затвердження Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)» від 22.03.2017 № 922/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua

6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-12 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 31, ст. 440 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua

7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. (Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375).

8. Зозуля Н. Арбітражні керуючі в Україні: престижний статус на папері / Аналітика / Українське право. — 2017. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/aubkkhuazrk-nyeuetsyuk-v-tsnualrk-tuyefkhyzrym-fkhakhtsf-ra-tatyeyuk.

9. Ушач Ю. Про практику перевірок роботи арбітражних керуючих та проблемні питання у роботі Дисциплінарної комісії при Мін'юсті / Аналітика — 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bankruptcy-ua.com/articles/3449>.

10. Хорунжий Ю. А. Щодо окремих аспектів правозастосування нового Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих / Стаття — Науково-практичний юридичний журнал «Судова практика» № 9-10'2013. — с. 18-29.

11. Случ О., Жаботинський І. Саморегулювання арбітражних керуючих: бути чи не бути? / Юридична газета — 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske>.

References

1. Konstytucija Ukrainy vid 28.06.1996 # 254k/96-VR. (Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR), 1996, # 30, st. 141).

2. Gharust Ju. V. Pravove zabezpechennja kontroljnoji dijalnosti orghaniv Ukrainy: dys. kand. juryd. nauk: 12.00.07 / Ju. V. Gharust; Khark. nac. un-t vnutr. sprav. — X., 2007. — 184 ark.

3. Pro osnovni zasady derzhavnogho naghjadu (kontrolju) u sferi ghospodarskoji dijalnosti: Zakon Ukrainy vid vid 05.04.2007 # 877-V / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. — 2007. — # 29. — St. 389.

4. Nakaz Ministerstva justyciji Ukrainy vid 27.06.2013 # 1284/5 «Pro zatverdzhennja Porjadku kontrolju za dijalnistju arbitrazhnykh kerujuchykh (rozporjadnykiv majna, kerujuchykh sanacijeju, likvidatoriv)» [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua

5. Nakaz Ministerstva justyciji Ukrainy «Pro zatverdzhennja Zmin do Porjadku kontrolju za dijalnistju arbitrazhnykh kerujuchykh (rozporjadnykiv majna, kerujuchykh sanacijeju, likvidatoriv)» vid 22.03.2017 # 922/5 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua

6. Pro vidnovlennja platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannja jogho bankrutom: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 r. # 2343-12 / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR), 1992, # 31, st.440 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: www.rada.gov.ua

7. Kodeks zakoniv pro pracju Ukrainy vid 10.12.1971 # 322-VIII. (Zatverdzhujetsja Zakonom # 322-VIII vid 10.12.71 VVR, 1971, dodatok do # 50, st. 375).

8. Zozulja N. Arbitrazhni kerujuchi v Ukraini: prestyzhnyj status na paperi / Analityka / Ukrainjske pravo. — 2017 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/aubkkhuazrk-nyeuetsyuk-v-tsnualrk-tuyefkhyzrym-fkhakhtsf-ra-tatyeyuk

9. Ushach Ju. Pro praktyku perevirok roboty arbitrazhnykh kerujuchykh ta problemni pytannja u roboti Dyscyplinarної komisiji pry Min'justi / Analityka — 2016. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://bankruptcy-ua.com/articles/3449>

10. Khorunzhij Ju. A. Shhodo okremykh aspektiv pravozastosuvannja novogho Porjadku kontrolju za dijalnistju arbitrazhnykh kerujuchykh / Statija — Naukovo-praktychnyj jurydychnyj zhurnal «Sudova praktyka» # 9-10'2013. — s. 18-29.

11. Sluch O., Zhabotynskij I. Samoreguljuvannja arbitrazhnykh kerujuchykh: buty chy ne buty? / Jurydychna ghazeta — 2016. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske>.

Денисов Андрій Ігорович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківський національний університет внутрішніх справ

Денисов Андрей Игоревич

кандидат юридических наук,

доцент кафедры правового обеспечения хозяйственной деятельности факультета № 6 Харьковский национальный университет внутренних дел

Denysov Andrii

Candidate of Law Sciences, Associate Professor of

Department of Economic Activity Legal Support of Faculty 6

Kharkiv National University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4104

ОСНОВНІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

ОСНОВНЫЕ ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

MAIN COMMERCE LAW MEANS OF THE STATE TECHNOLOGICAL SAFETY SECURE

Анотація. У статті досліджуються окремі господарсько-правові засоби забезпечення національної технологічної безпеки. Проаналізовано як визначені у законодавстві так і концептуальні господарсько-правові засоби забезпечення технологічної безпеки України.

У статті досліджено окремі запропоновані науковцями системи основних господарсько-правових засобів забезпечення національної технологічної безпеки. З'ясовано, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до системи основних господарсько-правових засобів забезпечення у національній економічній безпеці в цілому та у окремих сферах. Проаналізовано окремі господарсько-правові засоби, що зазначені у ст. 12 Господарського кодексу України, та зроблено висновок про необхідність доповнення їх переліку.

Звертається увага на необхідність внесення змін у вітчизняне законодавство у сфері регулювання відносин, пов'язаних з державними дотаціями, оскільки наразі цей засіб забезпечення національної технологічної безпеки майже не застосований в механізмі забезпечення національної технологічної безпеки. Проаналізовано законодавче визначення поняття «державна дотація» та запропоновано його вдосконалення. Звертається увага, що через виключення поняття дотації з Бюджетного кодексу України наразі майже неможливим є застосування цього державного засобу забезпечення технологічної безпеки країни.

Зазначена важливість підсилення значення прогнозування, як одного з основних засобів забезпечення національної технологічної безпеки. Наголошено на важливості прийняття ряду програмних документів в інноваційній сфері, а саме: Державної програми забезпечення технологічної безпеки України, Державної програми розвитку критичних та базових технологій в Україні, Державної програми розвитку ринку технологій України тощо.

Підкреслено необхідність утворення єдиного цілісного правового механізму, що має містити ефективні засоби господарсько-правового впливу на державну економіку та інноваційну сферу.

Ключові слова: технологічна безпека, господарсько-правові засоби, дотації.

Аннотация. В статье исследуются отдельные хозяйственно-правовые средства обеспечения национальной технологической безопасности. Проанализированы как определенные в законодательстве, так и концептуальные хозяйственно-правовые средства обеспечения технологической безопасности Украины.

В статье исследованы отдельные предложенные учеными системы основных хозяйственно-правовых средств обеспечения национальной технологической безопасности. Установлено, что в научной литературе не существует единого подхода к системе основных хозяйственно-правовых средств обеспечения в национальной экономической безопасности в целом и в отдельных сферах. Проанализированы отдельные хозяйственно-правовые средства, указанные в ст. 12 Хозяйственного кодекса Украины и сделан вывод о необходимости дополнения их перечень.

Обращается внимание на необходимость внесения изменений в отечественное законодательство в сфере регулирования отношений, связанных с государственными дотациями, поскольку сейчас это средство обеспечения национальной технологической безопасности почти не задействовано в механизме обеспечения национальной технологической безопасности. Проанализировано законодательное определение понятия «государственная дотация» и предложено его усовершенствование. Обращается внимание, что из-за исключения понятия дотации из Бюджетного кодекса Украины, теперь почти невозможно применение этого государственного средства обеспечения технологической безопасности страны.

Отмечена важность усиления значения прогнозирования, как одного из основных средств обеспечения национальной технологической безопасности. Подчеркнута важность принятия ряда программных документов в инновационной сфере, а именно: Государственной программы обеспечения технологической безопасности Украины, Государственной программы развития критических и базовых технологий в Украине, государственной программы развития рынка технологий Украины и др.

Подчеркнута необходимость создания единого целостного правового механизма, который должен содержать эффективные средства хозяйственно-правового воздействия на государственную экономику и инновационную сферу.

Ключевые слова: технологическая безопасность, хозяйственно-правовые средства, дотации.

Summary. This article examines several economic and legal means of national technological safety ensuring. The legislative and conceptual economic-legal means of ensuring technological safety of Ukraine are analyzed.

This article analyzes the several systems of the basic economic and legal means of providing national technological safety proposed by scientists. It has been found out that in the scientific literature there is no single approach to the system of basic economic and legal means of providing national economic security in general and in certain spheres. The economic and legal means specified in art. 12 of the Economic Code of Ukraine were analyzed and was made a conclusion that it is necessary to expand their list.

Attention is drawn to the necessity of making changes in the domestic legislation in the field of regulation of relations related to state subsidies, since at present this means of ensuring national technological safety is almost not involved in the mechanism of ensuring national technological security. The legislative definition of the concept of «state grant» is analyzed and its improvement is proposed. It is noted that due to the exclusion of the concept of subsidy from the Budget Code of Ukraine it is almost impossible to apply this state mean of ensuring technological safety of the country.

The importance of increasing the value of forecasting, as one of the main means of ensuring national technological safety, is indicated. The importance of adopting such a number of program documents in the innovation field is emphasized, namely: the ensuring of technological safety of Ukraine State Program, the Development of Critical and Basic Technologies in Ukraine State Program, the Development of the Technology Market of Ukraine State Program, etc.

The necessity of creating a single integrated legal mechanism that should contain effective means of economic and legal influence on the state economy and innovation sphere is underlined.

Key words: technological safety, economic-legal means, subsidies.

Постановка проблеми. Наразі актуальною проблемою вітчизняної правової системи слід назвати відсутність єдиної визнаної наукової концепції загроз національній технологічній безпеці держави та засобів подолання та нейтралізації таких загроз. Тому необхідним є утворення такої системи та ефективного використання всього комплексу господарсько-правових засобів забезпечення технологічної безпеки держави.

Водночас незважаючи на окремі праці науковців щодо визначення господарсько-правових засобів забезпечення національної безпеки слід зазначити, що наразі потребує подальшого дослідження система та засобів подолання та нейтралізації загроз національній технологічній безпеці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання вирішення правових проблем у сфері забезпечення національної економічної та інноваційної

безпеки присвячено цілу низку наукових праць таких дослідників, як О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, В. Б. Кривоус, Т. І. Швидка, В. С. Щербина, Р. В. Яковенко тощо.

Мета статті. Визначити на основі вітчизняного законодавства та праць науковців основні господарсько-правові засоби забезпечення технологічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Наразі в нашій державі майже не опубліковано наукових праць щодо досліджень господарсько-правових засобів технологічної безпеки держави. Однак існують дослідження у сфері забезпечення інноваційної безпеки та інших споріднених сферах.

Для забезпечення технологічної безпеки держави необхідно створити правовий механізм господарсько-правових засобів технологічної безпеки держави. Для цього необхідно визначити основні засоби забезпечення державної технологічної безпеки. Окремі такі засоби визначені у чинному законодавстві України.

Однак, Д. В. Задихайло наголошує, що існуючий механізм державного регулювання ринкових відносин, який міститься у чинному українському законодавстві, не є достатньо ефективним та потребує модернізації. Крім того, хоча окремі засоби та елементи такого механізму існують, однак він не є цілісним, призводить до виникнення ризиків корупції та не виключає можливість значного зловживання правом [5, с. 14].

О. М. Вінник, досліджуючи особливості регулювання інноваційної діяльності, називає два основні види заходів стимулювання такої діяльності: позитивні та негативні. Позитивними засобами автор називає пільги та інші засоби стимулювання, метою надання яких є заохочення до здійснення інноваційної діяльності, а негативними — засоби у формі відповідальності (санкції) за порушення умов договорів у інноваційній сфері чи інших правопорушень у інноваційній сфері (зокрема, порушення вимог законодавства у сфері інноваційної діяльності) [2, с. 478].

Використовуючи метод аналогії, пропонується виокремити позитивні (стимулюють суб'єктів господарювання до підвищення рівня інноваційності виробництва, створення, доопрацювання чи впровадження у виробництво нових технологій тощо) та негативні (створюють певні обмеження для суб'єктів господарювання у їх діяльності зі створення, доопрацювання чи впровадження у виробництво нових технологій виходячи з інтересів держави) правові засоби забезпечення національної технологічної безпеки України.

Відповідно до статті 12 Господарського кодексу України, держава для реалізації економічної полі-

тики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності [4]. Відповідно положення цієї норми можливо використовувати і щодо сфери інноваційної діяльності, а саме — щодо виконання програм інноваційного розвитку, які безперечно є частиною економічної політики України.

Відповідно до положень, що містяться у до статті 12 Господарського кодексу України, основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [4].

Особливо важливим вбачається зміна формулювання визначення державної дотації. Відповідно до ст. 16 Господарського кодексу України держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом. Держава може здійснювати компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі [4]. Однак таке формулювання фактично унеможливує надання дотацій цілому ряду суб'єктів господарювання, що здійснюють критичну для економіки діяльність — створення та/або розробку критичних технологій, здійснення іншої діяльності у інноваційній сфері, що прямо не передбачена у чинному законодавстві.

Можливими є два варіанти подолання цієї проблеми. Першим є створення спеціального переліку всіх відповідних суб'єктів, що має бути зафіксований у спеціальних нормативно-правових актах. Це вбачається неприйнятним, оскільки фактично призведе до розпорошення норм права та створить незручності для суб'єктів правозастосування, що будуть використовувати відповідні нормативно-правові акти, а крім того дає наслідком неможливість держави гнучко змінювати суб'єктів, яким надають-

ся державні дотації. Причиною необхідності такої гнучкості є вкрай мінлива економічна ситуація, оскільки може виникнути термінова необхідність виділення дотацій окремим суб'єктам чи галузям інноваційної діяльності, а оперативне надання нових цільових дотацій буде неможливе, оскільки буде існувати необхідність внесення змін у відповідні нормативно-правові акти, що буде потребувати значного часу. Тому вбачається доречним обрати інший варіант — створити невичерпний список суб'єктів господарювання на основі визначених законом критеріїв, яким можуть надаватись державні дотації. При цьому необхідно створити окремий державний орган, що має оцінювати діяльність суб'єктів-виробників інноваційної продукції та вирішувати питання щодо надання дотацій.

Крім того, вбачається недоцільною політика держави по наданню дотацій суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, відповідно до вимог ст. 16 Господарського кодексу України. По-перше, держава не отримує з цього жодного зиску. Виконані цілі технічного розвитку призведуть до певних результатів, що належатимуть не державі, а окремому суб'єкту господарювання, який може, наприклад, використовувати отриману технологію за межами країни та відповідно збільшувати конкурентоздатність потенційних конкурентів. Крім того, значний економічний ефект буде використовуватись лише суб'єктом господарювання, приносячи до підвищення конкурентоздатності саме його продукту. Це призведе до нееквівалентності ставлення до вітчизняних виробників. Однак найважливішим аспектом є значна криміногенність цієї норми. Будь-яка пряма фінансова допомога виробникам продукції у формі дотацій, що підуть на модернізацію виробничих потужностей фактично є фінансуванням капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання діяльності суб'єкта господарювання, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект. Тобто будь-яке підприємство, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації може просити надання дотацій на модернізацію виробничих потужностей, що може підвищити ризик виникнення корупції у відповідних органах, що є відповідальними за виділення дотацій, та може призвести до неефективного використання державних коштів.

Пропонується таким чином визначити державні дотації — держава може надавати дотації суб'єктам господарювання: на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво

життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації інвалідів, на імпорتنі закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, що має критичне значення для економіки чи обороноздатності держави, на цілі технічного розвитку, що дають значний економічний ефект, а також іншим суб'єктам господарювання, діяльність яких є критичною для економіки держави.

Крім того, окремі господарсько-правові засоби, зазначені у ст. 12 ГК України, фактично не використовуються. Зокрема, поняття дотацій вже не міститься у Бюджетному кодексі України а тому, хоча вони і згадані у ГК України як господарсько-правовий засіб, однак фактично використання цього державного засобу стимулювання наразі неможливе. Крім того, директиви СОТ забороняють пряме фінансування виробника, товар якого потрапляє на ринок країн СОТ, тому у відповідному випадку дотації не є можливими для використання державою. Отже, через директиви СОТ — можливою є лише така пряма підтримка вітчизняного виробника, що не призводить до підвищення конкурентоздатності товарів, які потрапляють на ринки СОТ. Тому можливим є виділення дотацій таким галузям інноваційної діяльності, що у своїй діяльності не виробляють товарів (суб'єктів освіти; фундаментальних наукових досліджень, або таким, що виробляють товари не для ринків країн СОТ (виробляють товари лише для внутрішнього ринку, чи для ринків країн, що не є членами СОТ).

Виходячи з вищевказаного, дотація як засіб державної підтримки має бути або заборонена, а відповідні засоби виключені зі ст. 12 ГК України, або має бути створено механізм надання державних дотацій у окремих випадках, що мають чітко відповідати вимогам СОТ, а до Бюджетного кодексу та інших нормативно-правових актів мають бути внесені відповідні зміни та доповнення, що дали б державі можливість використовувати механізм надання дотацій вітчизняним товаровиробникам. Тому пропонується визнати, що пряма фінансова підтримка (зокрема у формі дотацій) необхідна окремим галузям інноваційної сфери та інших сферах державної економіки. Крім того, така пряма підтримка не є забороненим засобом підтримки державою власного товаровиробника, та може стимулювати розвиток інноваційної складової вітчизняної економіки. Отже, вбачається доцільним внести певні відповідні зміни у ст. 12 ГК України та Бюджетний кодекс України.

Перелік господарсько-правових засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, визначений ст. 12 Господарського кодексу України не є вичерпним. Отже держава може застосувати і інші засоби господарсько-правового впливу.

Слід наголосити, що окремі господарсько-правові засоби забезпечення технологічної безпеки держави містяться у ст. 6 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», де визначено окремі заходи реалізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. Зокрема, згідно цієї норми, середньострокові пріоритетні напрями загальнодержавного і галузевого рівнів реалізуються шляхом формування та виконання державних цільових програм, державного замовлення та окремих інноваційних проектів. Середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня реалізуються шляхом формування та виконання регіональних, місцевих інноваційних програм та окремих інноваційних проектів. Для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів державою запроваджуються заходи щодо: розвитку інноваційної інфраструктури; першочергового розгляду заявок на винаходи, що відповідають середньостроковим пріоритетним напрямам загальнодержавного рівня; прямого бюджетного фінансування та співфінансування; відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання у банках; часткової компенсації вартості виробництва продукції; кредитів за рахунок коштів державного бюджету, кредитів (позик) і грантів міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії; субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам; податкових, митних та валютних преференцій [10].

Науковці виокремлюють також інші господарсько-правові засоби регулювання інноваційної діяльності. Так, В. Б. Кривоус називає такі заходи підтримки науково-технічної діяльності: державне фінансування фундаментальної науки, субсидування, грантову підтримку; пільгове кредитування, в контексті інвестиційної діяльності — прискорену амортизацію обладнання і результатів НДДКР, стимулювання лізингової діяльності, включаючи організацію лізингових фондів за рахунок держави [6, с. 11]. З цією думкою потрібно погодитись, однак необхідним вбачається все ж таки змінити формулювання та не включати до цього нього положень про прискорену амортизацію обладнання і результатів НДДКР, оскільки амортизація не може бути заходом держави, а є процесом.

Т. І. Швидка визначає такі основні господарсько-правові засоби забезпечення підвищення кон-

курентоздатності національної економіки та вітчизняних суб'єктів господарювання: державні цільові програми; державні замовлення; державні закупівлі інноваційної конкурентоспроможної продукції; засоби технічного регулювання; імпорт державою новітніх технологій з наступною передачею прав на їх використання суб'єктами господарювання державного та недержавного секторів національної економіки; державна підтримка національних суб'єктів господарювання, що реалізують інвестиційно-інноваційні проекти у сфері виробництва конкурентоспроможної [11, с. 262–263].

Б. Санто, проводячи дослідження у сфері економічної політики, поділив заходи стимулювання економіки на три такі основні групи: заходи стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності; заходи стимулювання, що належать до різних економічних, наукових, технічних та інших механізмів державного регулювання; заходи фінансового характеру [7, с. 53]. Використовуючи метод аналогії ці ж заходи можливо використовувати і розглядаючи механізм державного стимулювання інноваційної діяльності та захисту національної технологічної безпеки. Г. Андрощук визначає такі засоби державної підтримки інноваційної політики: регулювання передавання технологій; систему контрактних відносин; зняття певних обмежень щодо охорони навколишнього середовища; антимонопольне законодавство; різні форми підтримки малого інноваційного бізнесу [1, с. 38]. Пропонується все ж таки не виокремлювати антимонопольне законодавство як засіб державної інноваційної політики, а змінити формулювання і зазначити, що заходом є прийняття нових актів у сфері монопольного законодавства.

Однак головним у механізмі державних засобів регулювання господарської діяльності в цілому має бути такий його елемент як прогнозування. Саме прогнозування вирішує питання які саме засоби державного впливу мають бути прийняті та застосовані для отримання оптимального ефекту. Така позиція міститься і у Господарському кодексу України, відповідно до ст. 12 якого, підставами застосування державних засобів і механізмів регулювання господарської діяльності є вимоги економічної політики, чи відповідні державні програми [4]. В. С. Щербина зазначає, що серед правових форм здійснення державного регулювання економіки має бути виокремлено такі державні засоби регулювання як державне прогнозування та розробка державних програм економічного та соціального розвитку держави як важливий напрямок державної економічної політики та форми державного управління економікою [12, с. 199]. На важливості державного прогнозування

та розробки державних програм економічного та соціального розвитку України наголошує також і О. М. Вінник, зазначаючи, що вони є одним з ключових елементів в системі економічної політики держави [3, с. 20–21]. Виходячи з вищенаведеного необхідно зазначити, що саме прогнозування та планування є базисом для регулювання будь-якої діяльності держави у економічній сфері в цілому, а отже і для регулювання інноваційної сфери.

Пропонується розглядати державні економічні програми як засоби та цілісні механізми правового регулювання державою власної політики. Тому, на нашу думку, можна виокремити такий господарсько-правовий засіб забезпечення національної технологічної безпеки як прийняття державних програм у інноваційній сфері. До формами державного планування господарської діяльності у сфері забезпечення технологічної безпеки пропонується відносити Державну програму економічного та соціального розвитку України, Державний бюджет України, інші державні програми з питань економічного і соціального розвитку, порядок розробки, завдання та реалізація яких визначаються Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [8]. Також вбачається доцільним розширити існуючий перелік програм у інноваційній сфері і прийняти новий програмний документ, що має містити основні положення у сфері прогнозування та планування забезпечення технологічної безпеки держави. Окрім цього, пропонується прийняти окремі секторальні програми по забезпеченню окремих сфер технологічної безпеки (зокрема, у сфері забезпечення та розвитку критичних технологій, базових технологій, забезпечення оборонних технологій, програму розвитку державного ринку технологій тощо). Відповідні

програмні документи безперечно мають базуватись на Законі України «Про державні цільові програми» [9]. Слід зазначити, що наукова спільнота наголошує на недосконалому існуючому механізмі прийняття державних програм. Так, Р. В. Яковенко зазначає, що «нині в Україні немає чіткої системи у формуванні, розгляді й затвердженні в органах державної влади та управління програм державного рівня» [13, с. 435]. Тому необхідним є створення нового підходу до формування державних програм в цілому.

Отже, прогнозування є окремим господарсько-правовим засобом забезпечення технологічної безпеки держави. При цьому, можливо класифікувати цей засіб на: прогнозування у сфері національної технологічної безпеки України, прогнозування у сфері технологічної безпеки по окремих галузях інноваційної діяльності, прогнозування у сфері технологічної безпеки окремих видів технологій, прогнозування у сфері технологічної безпеки окремих територіально-суб'єктних одиниць.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Закріплений у законодавстві перелік засобів господарсько-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання не є повним, а отже потребує розширення та доповнення. Для цього науковцям необхідно розробити єдину цілісну систему засобів господарсько-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Наразі механізм надання прямої державної фінансової підтримки у формі дотацій фактично не можливо використовувати, хоча дотації продовжують залишатись одним з засобів державного регулювання відповідно до положень господарського кодексу України. Необхідним є підсилення ролі прогнозування, як окремого засобу забезпечення технологічної безпеки країни.

Література

1. Андрощук Г. Государственная инновационная политика / Г. Андрощук // Бизнес-информ. — 1997. — № 1. — С. 37–40.
2. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій / О. М. Вінник. — Київ: Атіка, 2004. — 624 с.
3. Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій / О. М. Вінник. — Київ: Атіка, 2004. — 624 с.
4. Вінник О. М. Господарське право: навч. посіб. / О. М. Вінник. — 2-ге вид., змін. та допов. — Київ: Прав. єдність, 2008. — 766 с.
5. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003. р. № 436-IV / Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 18–22. — Ст. 144.
6. Задихайло Д. В. Відносини економічної влади в системі правового господарського порядку / Д. В. Задихайло // Юрист України. — 2014. — № 1. — С. 12–19.
7. Кривоус В. Б. Інтеграція України в світовий ринок інновацій: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.02 / В. Б. Кривоус; Терноп. нац. економ. ун-т. — Тернопіль, 2008. — 20 с.

8. Лазутін Г. І. Форми, методи та інструменти реалізації інноваційної політики / Г. І. Лазутін // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 6. — С. 50–58.
9. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1602-III / Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 25. — Ст. 195.
10. Про державні цільові програми: Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1621-IV / Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 25. — Ст. 352.
11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 верес. 2011 р. № 3715-VI / Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 19/20. — Ст. 166.
12. Швидка Т. І. Господарсько-правові засоби забезпечення конкурентоздатності національної економіки / Т. І. Швидка // Економічна теорія та право: зб. наук. пр. — Харків, 2015. — № 1. — С. 257–267.
13. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина. — Київ: Юрінком Інтер, 2003. — 480 с.
14. Яковенко Р. В. Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та перспективи / Р. В. Яковенко, А. М. Чернега // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. — 2012. — Вип. 22. — С. 434–439.

References

1. Androshhuk Gh. Ghosudarstvennaja ynnovacyonnaja polytyka / Gh. Androshhuk // Byznes-ynform. — 1997. — # 1. — S. 37–40.
2. Vinnyk O. M. Ghospodarsjke pravo: kurs lekcij / O. M. Vinnyk. — Kyjiv: Atika, 2004. — 624 s.
3. Vinnyk O. M. Ghospodarsjke pravo: kurs lekcij / O. M. Vinnyk. — Kyjiv: Atika, 2004. — 624 s.
4. Vinnyk O. M. Ghospodarsjke pravo: navch. posib. / O. M. Vinnyk. — 2-ghe vyd., zmin. ta dopov. — Kyjiv: Prav. jednistj, 2008. — 766 s.
5. Ghospodarsjkyj kodeks Ukrajiny: vid 16 sich. 2003. r. # 436-IV / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. — 2003. — ## 18–22. — St. 144.
6. Zadykhajlo D. V. Vidnosyny ekonomichnoji vlady v systemi pravovogho ghospodarsjkogho porjadku / D. V. Zadykhajlo // Juryst Ukrajiny. — 2014. — # 1. — S. 12–19.
7. Kryvovs V. B. Integhracija Ukrajiny v svitovyj rynek innovacij: avtoref. dys. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.02 / V. B. Kryvovs; Ternop. nac. ekonom. un-t. — Ternopilj, 2008. — 20 s.
8. Lazutin Gh. I. Formy, metody ta instrumenty realizaciji innovacijnoji polityky / Gh. I. Lazutin // Aktualjni problemy ekonomiky. — 2003. — # 6. — S. 50–58.
9. Pro derzhavne prohnozuvannja ta rozroblennja proghram ekonomichnogho i socialjnogho rozvytku Ukrajiny: Zakon Ukrajiny vid 23 berez. 2000 r. # 1602-III / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. — 2000. — # 25. — St. 195.
10. Pro derzhavni ciljovi proghramy: Zakon Ukrajiny vid 18 berez. 2004 r. # 1621-IV // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. — 2004. — # 25. — St. 352.
11. Pro priorityetni naprjamy innovacijnoji dijajlnosti v Ukrajini: Zakon Ukrajiny vid 8 veres. 2011 r. # 3715-VI / Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. — 2012. — # 19/20. — St. 166.
12. Shvydka T. I. Ghospodarsjko-pravovi zasoby zabezpechennja konkurentozdatnosti nacionaljnoji ekonomiky / T. I. Shvydka // Ekonomichna teorija ta pravo: zb. nauk. pr. — Kharkiv, 2015. — # 1. — S. 257–267.
13. Shherbyna V. S. Ghospodarsjke pravo: pidruchnyk / V. S. Shherbyna. — Kyjiv: Jurinkom Inter, 2003. — 480 s.
14. Jakovenko R. V. Innovacijna dijajlnistj v Ukrajini: problemy ta perspektyvy / R. V. Jakovenko, A. M. Chernegha // Naukovi pracj Kirovohradsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. — 2012. — Vyp. 22. — S. 434–439.

Донченко Олександр Сергійович

директор

Товариство з обмеженою відповідальністю «Правовий алгоритм»

Донченко Александр Сергеевич

директор

Общество с ограниченной ответственностью «Правовой алгоритм»

Donchenko Oleksandr

Director

Limited Liability Company «Legal Algorithm»

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4052

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЦІЛЕЙ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА АБО ВИЗНАННЯ ЙОГО БАНКРУТОМ»

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ВОССТАНОВЛЕНИИ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ДОЛЖНИКА ИЛИ ПРИЗНАНИИ ЕГО БАНКРУТОМ»

DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF AGRICULTURAL ENTERPRISE FOR THE PURPOSES OF THE LAW «ON RENEWAL OF THE DEBTOR'S SOLVENCY OR DECLARING ITS BANKRUPTCY»

Анотація. Стаття присвячена правому регулюванню особливостей банкрутства сільськогосподарських підприємств згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» в редакції закону від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI (третя редакція). На даний час не існує системного теоретичного обґрунтування статусу сільськогосподарського підприємства для цілей Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та особливостей аналізу фінансового становища такого підприємства. Невірне визначення статусу боржника може призводити до порушень при реалізації майна боржника (ненадсилання повідомлень про продаж майна особам, які мають переважне право на придбання об'єктів нерухомості тощо), здійсненні аналізу фінансово-господарської діяльності. В статті проаналізовано статус сільськогосподарських підприємств в законодавстві про банкрутство Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Узбекистан, Республіки Казахстан. Законодавче визначення сільськогосподарського підприємства як окремої категорії боржників потребує доопрацювання з огляду на складність застосування критеріїв основного виду діяльності підприємства і визначення співвідношення виручки від реалізації виробленої сільськогосподарської продукції до загальної суми виручки. В статті розкрито зміст поняття «основний вид діяльності», проаналізовано особливості його визначення за критеріями годаної вартості, на основі результатів та ресурсів. Потребують законодавчого регулювання і часові межі, в яких має досліджуватися як основний вид діяльності боржника, так і частина його доходу, яка припадає на реалізацію сільськогосподарської продукції. Дану проблему практично неможливо вирішити шляхом доктринального тлумачення, у зв'язку з чим необхідно присвятити увагу розробці науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства про неспроможність підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, аналіз фінансового становища, виручка, дохід, класифікація видів економічної діяльності.

Аннотация. Статья посвящена правому регулированию особенностей банкротства сельскохозяйственных предприятий в соответствии с Законом Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его

банкротом» в редакції закону от 22 грудня 2011 № 4212-VI (третья редакция). В настоящее время не существует системного теоретического обоснования статуса сельскохозяйственного предприятия для целей Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» и особенностей анализа финансового состояния такого предприятия. Неверное определение статуса должника может привести к нарушениям при реализации имущества должника (неотправка уведомлений о продаже имущества лицам, имеющим преимущественное право на приобретение объектов недвижимости и т.д.), осуществлении анализа финансово-хозяйственной деятельности. В статье проанализирован статус сельскохозяйственных предприятий в законодательстве о банкротстве Российской Федерации, Республики Беларусь, Республики Узбекистан, Республики Казахстан. Законодательное определение сельскохозяйственного предприятия как отдельной категории должников требует доработки с учетом сложности применения критериев основного вида деятельности предприятия и определения соотношения выручки от реализации выращенной сельскохозяйственной продукции к общей сумме выручки. В статье раскрыто содержание понятия «основной вид деятельности», проанализированы особенности его определения по критериям добавленной стоимости, на основе результатов и ресурсов. Требуют законодательного регулирования и временные границы, в которых должен исследоваться как основной вид деятельности должника, так и часть его дохода, приходящаяся на реализацию сельскохозяйственной продукции. Данную проблему практически невозможно решить путем доктринального толкования, в связи с чем необходимо уделить внимание разработке научно-практических предложений по совершенствованию законодательства о несостоятельности предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, анализ финансового состояния, выручка, доход, классификация видов экономической деятельности.

Summary. The article is devoted to legal regulation peculiarities of bankruptcy of agricultural enterprises according to the Law of Ukraine «On Renewal of the debtor's Solvency or Declaring Its Bankruptcy», as amended by law of 22 December 2011 № 4212-VI (third edition). At present, there is no systematic theoretical study of the status of an agricultural enterprise for the purposes of the Law of Ukraine «On Renewal of the debtor's Solvency or Declaring Its Bankruptcy» and of the peculiarities of the analysis of the financial position of the company. Wrong definition of the status of the debtor may lead to violations in the sale of property of the debtor (not sending messages about selling the assets of the persons having the preemptive right to purchase real estate, etc.), and to irregularities in the implementation of analysis of financial and economic activities. The article analyzes the status of agricultural enterprises in the bankruptcy legislation of the Russian Federation, Republic of Belarus, the Republic of Uzbekistan, the Republic of Kazakhstan. The legal definition of an agricultural enterprise as a distinct category of debtors needs to be improved, given the complexity of applying the criteria of the main activity of the company and the ratio of revenue from sales of agricultural products to the total revenue. The article reveals the concept of «main activity», peculiarities of its determination on the criteria of added value based on the results and resources. There is a need to legislate time frames which should be explored as the main activity of the debtor, and part of his income that is attributable to the sales of agricultural products. This problem almost impossible to solve by doctrinal interpretation, in the need to devote attention to the development of scientific and practical proposals on improving the legislation on insolvency of agroindustrial enterprises.

Key words: agricultural enterprise, analysis of the financial position, revenue, income, classification of types of economic activity.

Постановка проблеми. На даний час не існує системного теоретичного обґрунтування статусу сільськогосподарського підприємства для цілей Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та особливостей аналізу фінансового становища такого підприємства. Невірне визначення статусу боржника як сільськогосподарського підприємства може призводити до порушень при реалізації майна боржника (ненадсилання повідомлень про продаж майна особам, які мають переважне право на придбання об'єктів нерухомості тощо). З огляду на це, значних доопрацювань потребує правозастосування ст. 86 Закону, на що і спрямована дана публікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розробку науково-теоретичних та практичних основ особливостей правового регулювання відносин банкрутства в Україні внесли вчені-правники М. І. Тітов [16], В. В. Джунь [4], Р. Г. Афанасьєв [1], А. М. Бірюков [3], Б. М. Поляков [14] та інші. В їх роботах в основному приділено увагу правовим та економічним аспектам відносин у процедурах банкрутства, які виникають при неплатоспроможності звичайних боржників, яких законом не віднесено до окремих категорій боржників. Над особливостями банкрутства підприємств агропромислового комплексу працювали правники Російської Федерації, зокрема, Д. В. Башмаков [2], А. А. Туркіна [17].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження статусу сільськогосподарського боржника, виявлення теоретичних та практичних проблем неспроможності сільськогосподарських підприємств, розробка науково-практичних пропозицій щодо вдосконалення законодавства про неспроможність підприємств агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. Питання віднесення підприємства, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, до особливої категорії — сільськогосподарського підприємства, є актуальним, оскільки чинним законодавством не встановлено, який саме документ буде належним доказом наявності у боржника статусу «сільськогосподарського підприємства». Наявність або відсутність цього статусу впливає на правила здійснення аналізу фінансово-господарської діяльності, інвентаризації, продажу майна, строки процедур банкрутства.

Відповідно до ч. 1 ст. 86 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», для цілей цього Закону під сільськогосподарськими підприємствами розуміються юридичні особи, основним видом діяльності яких є вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації виробленої (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки [4].

Тому господарський суд та арбітражний керуючий (розпорядник майна, керуючий санацією, ліквідатор) при визначенні статусу боржника має одночасно застосувати два критерії:

- 1) основний вид діяльності (далі — ОВД) — вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції;
- 2) визначення співвідношення виручки від реалізації виробленої (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції до загальної суми виручки.

Автором проаналізовано застосування даних критеріїв в національному законодавстві про банкрутство інших країн. Так, критерій «основний вид діяльності» на даний час застосовується в Російській Федерації (ч. 1 ст. 177 Федерального закону від 26.10.2002 р. № 127-ФЗ (ред. від 01.07.2018 р.) «Про неспроможність (банкрутство)» [18], в Республіці Білорусь (ст. 1 Закону РБ від 13 липня 2012 р. № 415-З «Про економічну неспроможність (банкрутство)» [5], в Республіці Узбекистан (ст. 3 Закону РУ від 05 травня 1994 року «Про банкрутство» [7]. При цьому, в Республіці Узбекистан критерій ОВД

є визначальним і єдиним. В Республіці Казахстан даний критерій не використовується у зв'язку з наведенням в п. 1 ст. 1 Закону Республіки Казахстан від 07 березня 2014 року № 176-V ЗРК «Про реабілітацію та банкрутство» розгорнутого визначення сільськогосподарського товаровиробника [6].

Щодо визначення ОВД, то за загальним правилом він визначається згідно даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. До цього реєстру відомості надходять від органів державної статистики, які згідно до п. 8 Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України на підставі даних державних статистичних спостережень визначають відповідно до статистичної методології за підсумками діяльності за рік основний фактичний вид економічної діяльності суб'єкта [13].

Методологічні основи та пояснення до позицій Класифікації видів економічної діяльності, затверджені Наказом Держкомстату від 23.12.2011 р. № 396, встановлюють, що основним видом економічної діяльності є той, що створює найбільшу частку доданої вартості підприємства. При цьому, додана вартість є базовим показником, за яким визначається вид економічної діяльності. Додана вартість визначається як різниця між виробленою продукцією та проміжним споживанням. Якщо підприємство здійснює декілька видів економічної діяльності, основний вид економічної діяльності визначається на основі доданої вартості від кожного виду діяльності. З огляду на те, що одержати інформацію про додану вартість, створену кожним з видів економічної діяльності іноді неможливо, класифікацію видів економічної діяльності варто здійснювати за допомогою інших критеріїв, що її замінюють. Такими критеріями можуть бути:

- 1) критерії на основі результату: — обсяг виробленої продукції одиниці у вигляді товарів та послуг, що пов'язані з кожним видом економічної діяльності; — обсяг реалізації або оборот груп продукції, реалізованих за кожним з видів економічної діяльності;
- 2) критерії на основі ресурсів:
  - фонд оплати праці за кожним з видів економічної діяльності (або дохід для самозайнятих осіб);
  - середня кількість працівників за кожним з видів економічної діяльності;
  - кількість відпрацьованих годин працівниками за кожним з видів економічної діяльності.

У галузі сільського господарства часто мають місце випадки, коли для визначення основного виду економічної діяльності підприємства важко розділити

додану вартість: одиниця вирощує виноград і робить вино із власного вирощеного винограду, або вирощує оливки і робить оливкову олію із власно вирощених оливок. У цьому випадку найбільш коректним замінником показника доданої вартості є показник «кількість відпрацьованого часу» [11].

Таким чином, ОВД, визначений органами державної статистики (міститься в ЄДР), не створює сам по собі прав чи обов'язків для підприємств та організацій, не тягне жодних правових наслідків як такий. Він не обов'язково є достатнім критерієм для виконання умов, передбачених нормативними актами, при застосуванні нормативних актів чи контрактів, код виду діяльності є припущенням, а не доказом. Такої позиції дотримується Вищий господарський суд України у постанові від 14.01.2015 по справі № 904/3522/14 [15].

Відповідно, ОВД підприємства, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, не може бути визначено «легким» шляхом — оглядом витягу з ЄДР. Вважаємо, що таке визначення має здійснюватися арбітражним керуючим (розпорядником майна, керуючим санацією, ліквідатором) самостійно при аналізі фінансово-господарської діяльності боржника. При цьому, вихідними даними для цієї частини аналізу мають бути:

- 1) забезпеченість боржника матеріально-технічними ресурсами для вирощування сільськогосподарської продукції, наявність техніки та обладнання для виконання комплексу сільськогосподарських робіт, трудових ресурсів (встановлюється за результатами інвентаризації);
- 2) предмет діяльності боржника, який має міститися в установчих документах;
- 3) показник «кількість відпрацьованого часу» (статистична звітність, дані кадрового обліку).

Застосування вартісних критеріїв при визначенні ОВД на цій стадії буде недоцільним, оскільки вони будуть оцінені при визначенні співвідношення виручки від реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції до загальної суми виручки.

Визначення співвідношення виручки від реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції до загальної суми виручки як критерій застосування особливостей провадження у справі про банкрутство в діючому правовому полі є досить складним з огляду на наступне.

Передусім необхідно уточнити поняття вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції.

Поняття «вирощена (вироблена, вироблена та перероблена) сільськогосподарська продукція»

вперше з'явилася в редакції Закону N784-XIV від 30.06.1999 року, яка набрала чинності з 01.01.2000 року. На думку автора, таке формулювання є не досить вдалим, оскільки допускає множинне тлумачення і на перший погляд стосується виключно продукції рослинництва. Пояснити таке скорочене визначення можна повним запозиченням всієї норми ст. 86 Закону в нині діючій редакції (ст. 44 другої редакції Закону), з Федерального закону РФ від 08 січня 1998 р. № 6-ФЗ «Про неплатоспроможність (банкрутство)» (на даний час не діє) [19].

Більш вдале і конкретне, на думку автора, визначення міститься в п. 2.15 ст. 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»: сільськогосподарська продукція (сільськогосподарські товари) — товари, зазначені у групах 1–24 УКТ ЗЕД, якщо при цьому такі товари (продукція) вирощуються, відгодовуються, виловлюються, збираються, виготовляються, виробляються, переробляються безпосередньо виробником цих товарів (продукції), а також продукти обробки та переробки цих товарів (продукції), якщо вони були придбані або вироблені на власних або орендованих потужностях (площах) [9].

Стосовно поняття «виручка», яке використане законодавцем в нормі, що аналізується, вважаємо його застарілим, та таким, що породжує проблеми в правозастосуванні.

В нормах Податкового кодексу поняття «дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» використовується як складова частина поняття «річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків)» (для платників податку на прибуток підприємств) [12].

Таким чином, буквальне тлумачення поняття «виручка» в законодавстві України не дозволяє включити до нього інші операційні доходи, фінансові доходи та інші доходи, що, на думку автора, не відповідає економічним реаліям. Зокрема, при буквальному тлумаченні до складу виручки не входять доходи від передачі майна в оренду, які можуть складати значну частину грошових і негрошових надходжень.

На даний час, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку в державному секторі та міжнародні стандарти фінансової звітності (залежно від того, які з наведених стандартів застосовуються підприємством) оперують переважно поняттям «чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» — дохід, що визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (у тому числі платежів від

оренди об'єктів інвестиційної нерухомості) наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів — абз. 23 ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [10].

На думку автора, в досліджуваній нормі доцільно було б закріпити часові межі, в яких має досліджуватися як основний вид діяльності боржника, так і частина його доходу, яка припадає на реалізацію сільськогосподарської продукції. Як позитивний приклад, можна навести відповідну норму ст. 1 Закону Республіки Білорусь від 13 липня 2012 р. № 415-З «Про економічну неспроможність (банкрутство)» [5], яка визначає період відповідного аналізу як «попередній фінансовий рік».

Підприємства можуть змінювати основний вид економічної діяльності у зв'язку із сезонними факторами або у зв'язку зі зміною асортименту продукції, що виробляється, а також за рішенням керівництва. За статистичною методологією, якщо підприємство здійснює два види економічної діяльності, кожен з яких забезпечує біля 50% доданої вартості, з метою запобігання частих змін, що не відбивають значних

змін в економічній реальності, застосовується правило стабільності. Відповідно до цього правила основний вид економічної діяльності одиниці варто змінити, якщо його внесок у додану вартість складає менше 50% протягом щонайменше двох років [11].

Таким чином, при визначенні статусу сільськогосподарського підприємства для цілей Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» аналіз його діяльності доцільно проводити за останні два роки.

Висновки. В сучасних умовах більш вдалою редакцією ч. 1 ст. 86 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» вважаємо наступну: «Для цілей цього Закону під сільськогосподарськими підприємствами розуміються юридичні особи, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства (безпосередньо вирощують, відгодовують, виловлюють, збирають, виготовляють, виробляють, переробляють сільськогосподарську продукцію (сільськогосподарські товари), дохід від реалізації сільськогосподарської продукції (сільськогосподарські товари) у яких за останні два роки становить не менше 50 відсотків доходу від будь-якої діяльності».

Література

1. Афанасьев Р. Г. Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством Украины. Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Донецьк. : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2001. — 20 с.
2. Башмаков Д. В. Актуальные вопросы несостоятельности (банкротства) в агропромышленном комплексе России [Электронный ресурс] / Денис Владимирович Башмаков // Имущественные отношения в РФ. — 2011. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-nesostoyatelnosti-bankrotstva-v-agropromyshlennom-komplekse-rossii>
3. Бірюков О. Банкрутство. (курс лекцій) / Бірюков Олександр — К. : Видавництво «Реферат», 2004. — 240 с.
4. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні. Монографія. — Видання друге, виправлене і доповнене. — К. : Юридическая практика, 2006. — 384 с. — С. 12.
5. Закон Республики Беларусь от 13 июля 2012 г. № 415-З «Об экономической несостоятельности (банкротстве)» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h11200415>
6. Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V «О реабилитации и банкротстве» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2018 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31518958
7. Закон Республики Узбекистан от 05.05.1994 г. N1054-XII «О банкротстве» (Новая редакция. Утверждена Законом РУз от 24.04.2003 г. N474-II) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [https://nrm.uz/contentf?doc=291570_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_05_05_1994_g_n_1054-xii_o_bankrotstve_\(novaya_redakciya_utverjdena_zakonom_ruz_ot_24_04_2003_g_n_474-ii\)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana](https://nrm.uz/contentf?doc=291570_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_05_05_1994_g_n_1054-xii_o_bankrotstve_(novaya_redakciya_utverjdena_zakonom_ruz_ot_24_04_2003_g_n_474-ii)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana)
8. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
9. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
10. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

11. Наказ Державного комітету статистики України від 23 грудня 2011 року № 396 «Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN72642.html

12. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

13. Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 118 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/118-96-%D0%BF>

14. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. — К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. — 440 с. — С. 38.

15. Постанова Вищого господарського суду України від 14.01.2015 р. по справі № 904/3522/14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42369077>

16. Тітов М. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. Гайворонського В. М. — Х. : Фірма «Консум», 1997. — 192 с.

17. Туркина А. А. Институт несостоятельности (банкротства) сельскохозяйственных товаропроизводителей в российском праве: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Туркина Анна Александровна — Москва, 2003. — 25 с.

18. Федеральный закон от 26 октября 2002 г. N127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)» [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://base.garant.ru/5425245/>

19. Федеральный закон РФ от 8 января 1998 г. N6-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)» [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://base.garant.ru/12107720/>

References

1. Afanasiev R. H. Problemy pravovoho rehuliuвання bankrutstva za zakonodavstvom Ukrainy. Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. — Donetsk. : Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2001. — 20 s.

2. Bashmakov D. V. Aktualnyie voprosy nesostoyatelnosti (bankrotstva) v agropromyshlennom komplekse Rossii [Elektronnyy resurs] / Denis Vladimirovich Bashmakov // Imuschestvennyie otnosheniya v RF. — 2011. — Rezhim dostupu: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-nesostoyatelnosti-bankrotstva-v-agropromyshlennom-komplekse-rossii>;

3. Biriukov O. Bankrutstvo. (kurs lektsii) / Biriukov Oleksandr — К. : Vydavnytstvo «Referat», 2004. — 240 s.

4. Dzhun V. V. Instytut nespromozhnosti: svitovyi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini. Monohrafiia. — Vydannia druhe, vypravlene i dopovnene. — К. : Yurydycheskaia praktyka, 2006. — 384 s. — S.12.

5. Zakon Respubliki Belarus ot 13 iyulya 2012 g. # 415-Z «Ob ekonomicheskoy nesostoyatelnosti (bankrotstve)» [Elektronnyy resurs] — Rezhim dostupu: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=h11200415>

6. Zakon Respubliki Kazahstan ot 7 marta 2014 goda # 176-V «O reabilitatsii i bankrotstve» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 02.07.2018 g.) [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupu: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31518958

7. Zakon Respubliki Uzbekistan ot 05.05.1994 g. N1054-XII «O bankrotstve» (Novaya redaktsiya. Utverzhdena Zakonom RUz ot 24.04.2003 g. N474-II) [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupu: [https://nrm.uz/contentf?doc=291570_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_05_05_1994_g_n_1054-xii_o_bankrotstve_\(novaya_redakciya_utverzhdena_zakonom_ruz_ot_24_04_2003_g_n_474-ii\)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana](https://nrm.uz/contentf?doc=291570_zakon_respubliki_uzbekistan_ot_05_05_1994_g_n_1054-xii_o_bankrotstve_(novaya_redakciya_utverzhdena_zakonom_ruz_ot_24_04_2003_g_n_474-ii)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzbekistana)

8. Zakon Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrutom» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

9. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

10. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

11. Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy vid 23 hrudnia 2011 roku #396 «Pro zatverdzhennia Metodologichnykh osnov ta poiasnen dopozytsii Klyasifikatsii vydiv ekonomichnoi diialnosti» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN72642.html

12. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

13. Polozhennia pro Yedynyi derzhavnyi reiestr pidpriemstv ta orhanizatsii Ukrainy, zatverdzhene postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 sichnia 1996 r. #118 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/118-96-%D0%BF>

14. Polyakov B. M. Pravo nesostoyatelnosti (bankrotstva) v Ukraine. — K. : Kontsern «Vidavnichiy dIm «In Yure», 2003. — 440 s. — S. 38.

15. Postanova Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 14.01.2015 r. po spravi # 904/3522/14 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42369077>

16. Titov M. Bankrutstvo: materialno-pravovi ta protsesualni aspekty / Za nauk. red. Haivoronskoho V. M. — Kh. : Firma «Konsum», 1997. — 192 s.

17. Turkina A. A. Institut nesostoyatelnosti (bankrotstva) selskohozyaystvennyih tovaroproizvoditeley v rossiyskom prave: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yur. nauk: spets. 12.00.03 «Grazhdanskoe pravo; predprinimatelskoe pravo; semeynoe pravo; mezhdunarodnoe chastnoe pravo» / Turkina Anna Aleksandrovna — Moskva, 2003. — 25 s.

18. Federalnyiy zakon ot 26 oktyabrya 2002 g. N127-FZ «O nesostoyatelnosti (bankrotstve)» [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://base.garant.ru/5425245/>

19. Federalnyiy zakon RF ot 8 yanvarya 1998 g. N6-FZ «O nesostoyatelnosti (bankrotstve)» [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://base.garant.ru/12107720/>

Литвиненко Ольга Сергіївна

магістр права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Литвиненко Ольга Сергеевна

магістр права юридического факультета

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Lytvynenko Olga

Master of Laws of the Law Faculty of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4112

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ ЩОДО ВИРІШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СПОРІВ

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УРЕГУЛИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В СУДЕБНЫХ ПРОЦЕССАХ КАСАТЕЛЬНО РЕШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПОРОВ

FOREIGN EXPERIENCE IN THE REGULATION OF ELECTRONIC EVIDENCE IN LITIGATION FOR THE RESOLUTION OF ECONOMIC DISPUTES

Анотація. В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства особливої актуальності набуває проблема визнання електронних доказів як засобів доказування в господарському процесі України. У статті розглянуто основні проблеми правового регулювання статусу електронного доказування та електронних документів у процесі доказування при розгляді спорів господарськими судами України та запропоновано шляхи їх подолання.

У статті здійснено аналіз та порівняння законодавства у сфері регулювання правового статусу електронних документів в Україні та у таких країнах як Республіка Білорусь та Республіка Молдова. На основі огляду законодавчих масивів відповідних держав, виокремлено особливості регулювання інституту електронних доказів. В ході дослідження виявлено позитивні аспекти, які у разі запозичення, сприяли б удосконаленню вітчизняного законодавства та вирішували б практичні проблеми застосування електронних доказів у господарському процесі України.

Також автором встановлено недостатність його тлумачення судовою практикою, так і майже повну відсутність наукового дослідження інституту електронних доказів. Проаналізовано окремі положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про електронний цифровий підпис» та зроблено висновок про необхідність їх доповнення та удосконалення.

Звертається увага на необхідність внесення змін у вітчизняне законодавство у сфері правового регулювання електронних документів та електронного цифрового підпису, оскільки наразі цей інститут є неефективним у зв'язку із великою кількістю колізій та прогалин в законодавстві, що майже унеможлиблює їх використання на практиці.

Ключові слова: господарський процес, господарське процесуальне право, господарське процесуальне законодавство, докази, подання доказів, електронні докази, електронна інформація.

Аннотация. В условиях стремительного развития информационного общества особую актуальность приобретает проблема признания электронных доказательств как средств доказывания в хозяйственном процессе Украины. В статье рассмотрены основные проблемы правового регулирования статуса электронного доказывания и электронных документов в процессе доказывания при рассмотрении споров хозяйственными судами Украины и предложены пути их преодоления.

В статье осуществлено анализ и сравнение законодательства в сфере регулирования правового статуса электронных документов в Украине и в таких странах как Республика Беларусь и Республика Молдова. На основе обзора законодательных массивов соответствующих государств, выделены особенности регулирования института электронных доказа-

тельств. В ходе исследования выявлены положительные аспекты, которые в случае заимствования, способствовали бы совершенствованию отечественного законодательства и решали бы практические проблемы применения электронных доказательств в хозяйственном процессе Украины.

Также автором установлено негостаточность его толкования судебной практикой, так и почти полное отсутствие научного исследования института электронных доказательств. Проанализированы отдельные положения Закона Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» и Закона Украины «Об электронной цифровой подписи» и сделан вывод о необходимости их дополнения и усовершенствования.

Обращается внимание на необходимость внесения изменений в отечественное законодательство в сфере правового регулирования электронных документов и электронной цифровой подписи, поскольку сейчас этот институт является неэффективным в связи с большим количеством коллизий и пробелов в законодательстве, почти исключает их использования на практике.

Ключевые слова: хозяйственный процесс, хозяйственное процессуальное право, хозяйственное процессуальное законодательство, доказательства, представления доказательств, электронные доказательства, электронная информация.

Summary. In the conditions of the rapid development of the information society, the problem of recognizing electronic evidence as a means of proof in the economic process of Ukraine becomes a matter of special urgency. The article deals with the main problems of legal regulation of the status of electronic evidence and electronic documents in the process of proving when considering disputes by economic courts of Ukraine and proposes ways to overcome them.

The article analyzes and compares the legislation in the field of regulating the legal status of electronic documents in Ukraine and in countries such as the Republic of Belarus and the Republic of Moldova. On the basis of the review of the legislative arrays of the respective states, the peculiarities of the regulation of the institute of electronic evidence are singled out. During the study, the positive aspects that, in the case of borrowing, were found to contribute to the improvement of domestic legislation and to solve the practical problems of using electronic evidence in the economic process of Ukraine.

The author also found insufficiency of his interpretation of judicial practice, and almost complete absence of scientific research of the Institute of electronic evidence. Some provisions of the Law of Ukraine «On electronic documents and electronic document circulation» and the Law of Ukraine «On electronic digital signature» are analyzed and the conclusion is made on the need for their additions and improvements.

Attention is drawn to the need for changes in domestic legislation in the field of legal regulation of electronic documents and electronic digital signature, since at present, this institute is ineffective due to the large number of conflicts and gaps in legislation, which makes it almost impossible to use them in practice.

Key words: economic process, economic procedural law, economic procedural legislation, evidence, presentation of evidence, electronic evidence, electronic information.

Постановка проблеми. Сучасні методи роботи підприємців, а також стрімкий розвиток технологій зумовлюють необхідність постійного вдосконалення законодавства, з метою актуального правового регулювання відносин у сфері господарювання, невід'ємною частиною якої є порядок вирішення господарських спорів судами України. У свою чергу, законодавство, хоч і має бути стабільним, проте і про відповідність сучасним реаліям не слід забувати.

Реалізація права на справедливий судовий розгляд є неможливою без створення належних умов для всебічного та повного з'ясування обставин справи та надання сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, можливості забезпечувати, надавати та ознайомлюватися із доказами, що необхідні для встановлення обставин справи, найбільш зручним та ефективним способом. Однак, на практиці визначений новою редакцією ГПК України принцип змагальності ще, на жаль, не реалізується в повному

обсязі. Особливо це стосується процесу доказування, адже на сьогоднішній день державою не забезпечено належних умов для реалізації процесуальної активності сторін у повній мірі. Недосконалість деяких положень законодавства призводить до помилок у судовій практиці, що має наслідком скасування судових рішень судами вищих інстанцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню вирішення правових проблем у сфері використання електронних доказів при вирішенні спорів судами присвячено дуже малу кількість наукових праць, що зумовлює актуальність даної теми.

Мета статті. Визначити на основі зарубіжного законодавства основні шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері врегулювання електронних доказів.

Виклад основного матеріалу. У більшості розвинених країн вже давно електронні документи використовуються у якості доказів при розгляді

судами справ, а його правове регулювання з цього приводу вдосконалено до такого рівня, що практика використання електронної інформації при розгляді справ судами є усталеною. Враховуючи це, вважаємо доречним проаналізувати досвід зарубіжних країн і визначити актуальні шляхи вирішення проблемних питань в українському законодавстві.

У наукових джерелах зарубіжних країн широкого застосування набув термін «digital evidence» (цифрові докази), під якими розуміють будь-які збережені дані або дані, що передаються з використанням комп'ютера і підтримують або спростовують намір чи алібі. Цифрові дані виявляються дуже корисними при розслідуванні злочинів, оскільки є текстовою, графічною, звуковою та відеоінформацією [1].

Експертами Scientific Working Group on Digital Evidence було запропоновано під терміном «цифрові докази» розуміти будь-яку інформацію, що має доказове значення та зафіксована чи передана у цифровій формі [3].

Цікавим є те, що більшість країн не виділяє електронні докази в окрему категорію, але все ж відносить електронну інформацію до числа доказів. Наведемо приклади, коли в законодавчих актах зарубіжних країн згадується про можливість використання електронної інформації.

Так, у процесуальному кодексі Фінляндії зазначається, що доказами є документи, які сприяють певним діям, вбачаючи під такими документами як електронні, так і традиційні [13]. У законодавстві цієї країни міститься також визначення електронних повідомлень, під якими розуміється інформація, що передана електронним шляхом [12, с. 39].

Цивільний кодекс Франції у ст. 1347 визначає, що письмовими доказами є сукупність літер, символів, фігур або інших знаків у певній послідовності, що наділені певним змістом, незалежно від форми їх створення та передання [16].

У Цивільному процесуальному кодексі Греції електронні докази прямо не передбачені, проте використовуються наслідок широкому розумінню доказів в цілому як будь-яких існуючих актів, що мають важливе значення для вирішення спору [17].

Ще одним прикладом невичерпного переліку видів доказів є цивільне процесуальне законодавство Нідерландів, яке встановлює своїми положеннями, що докази можуть бути долучені будь-якими засобами крім тих, що прямо заборонені законом [18].

У свою чергу, в Іспанії, згідно зі ст. 90 Закону про провадження з трудових спорів, дозволено долучати будь-які види доказів в процесі доказування, в тому числі і механічні засоби відтворення слів, зображень та звуків [9].

Закон про поліцію та докази в кримінальних справах Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії виокремлює електронні докази як будь-яку інформацію, що міститься у комп'ютері [8].

Цивільне процесуальне уложення Німеччини закріплює право осіб використовувати електронні документи у якості доказів та встановлює правила їх оцінки в залежності від наявності/відсутності електронного підпису [7, с. 127].

В цілому варто зазначити, що жодна з європейських держав не містить у своїх кодифікованих актах спеціального визначення електронних засобів доказування [4].

У США інформація, яка збережена в електронній формі, зазвичай збирається та фіксується службовими особами правоохоронних органів. Методи збирання та пошуку електронної інформації, що відомі як виявлення електронних даних, закріплено у Федеральних правилах цивільного процесу, останні поправки до якого містять керівні принципи для суддів з метою з'ясування, чи є виправданими такі методи.

Закон вимагає перед наданням наказу щодо збору такої інформації упевнитися в тому, що обсяг 41 електронного розкриття є виправданим з урахуванням можливих результатів судового розгляду. Для доказової діяльності значну цінність має той факт, що комп'ютерні системи не здійснюють фізичне переміщення даних одного місця до іншого, як це відбувається з інформацією на папері. Замість цього, вони створюють копію на іншому носії або в іншому місці. В результаті цього збережена в електронній формі інформація часом втрачається або стирається: навіть, коли користувач видаляє інформацію, вона часто перейменовується та зберігається десь в іншому місці на комп'ютері, що надає змогу відновити знищену інформацію, що збережена в електронній формі. Поза тим, така інформація часто містить резервну копію даних, метадані, а також застарілі дані (попередню версію). Втім навіть у випадку, коли сторона володіє інформацією по справі, що збережена в електронній формі, вона може опинитися в повній залежності від волі судді, якщо не буде розроблено чіткий та прозорий план використання такої інформації [2].

Арбітражний процесуальний кодекс Російської Федерації у частині першій ст. 75 визначає, що письмовими доказами є договори, акти, довідки, ділова кореспонденція, інші документи, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи та виконані у формі цифрового, графічного запису або іншим способом, що дозволяє встановити достовірність документа [5]. Аналогічна норма

міститься також у Цивільному процесуальному кодексі Республіки Молдова у ст. 137 [11]. У свою чергу, ст. 84 Господарського процесуального кодексу Республіки Білорусь містить схоже визначення, але тут до письмових доказів додається ще інформація, що розміщена в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет [15].

Як бачимо, у більшості випадків мова йде про використання саме електронних документів. Вважаємо за доцільне проаналізувати законодавство деяких пострадянських країн, яке є на одному етапі розвитку. Зумовлено це із розпадом Радянського Союзу та нагальною потребою у створенні власного «незалежного» законодавства. Такий аналіз допоможе віднайти коректні шляхи подолання прогалин та колізій у законодавстві України, адже брати приклад з таких країн, як Франція, Німеччина або Іспанія, наразі не було б доцільним, оскільки вони мають зовсім інший вищий рівень розвитку суспільства, технологій та законодавства. Такого роду «плагіат» призведе до невідповідності «запозиченого» регулювання реаліям суспільного життя.

Так, Федеральним законом Російської Федерації «Про електронний підпис» у ст. 6 визначено умови визнання електронних документів, підписаних електронним підписом, рівнозначними документам на паперовому носії, підписаним власноручним підписом, а саме: інформація в електронній формі, підписана електронним підписом, визнається електронним документом, рівнозначним документу на паперовому носії, підписаному власноручним підписом, і може використовуватися в будь-яких правовідносинах у відповідності до законодавства Російської Федерації, крім випадку, якщо федеральними законами або прийнятими у відповідності до них правовими актами встановлено вимогу про необхідність створення документа виключно на паперовому носії [14].

Очевидно, законодавство РФ у цій галузі можна визнати застарілим, оскільки воно передбачає існування випадків, коли наявна необхідність створення документа виключно на паперовому носії і використання електронного підпису в такому разі є неможливим. Хоча, фактично, у сучасному світі всі документи на паперовому носії створюються за допомогою комп'ютерної техніки і потім роздруковуються на паперовий носій. За таких обставин, вважаємо, що такі ситуації можна було б виключити із законодавства.

У свою чергу, Закон Республіки Молдова «Про електронний підпис та електронний документ» від 29.05.2014 р. № 91 у ст. 2 містить визначення поняття «електронний документ» як інформацію в елек-

тронній формі, що створюється, структурується, обробляється, зберігається та/або передається за допомогою комп'ютера або інших електронних пристроїв, підписана електронним підписом у відповідності з даним законом [11]. Зазначений закон містить також визначення поняття «позначка часу» — атрибут електронного документа, за допомогою електронного підпису, який посвідчує, що інформація існувала у вказаний момент часу, із збереженням автентичності та цілісності електронного документа. Очевидно, даний закон був прийнятий пізніше і вже має більш сучасний підхід до встановлення цілісності і автентичності електронних документів, оскільки електронний підпис, як вбачається із наведеного, містить в собі позначку часу. У свою чергу, за українським законодавством проставлення такої позначки є окремою необов'язковою послугою, що є вкрай незручним і гальмує процес поширення тенденції використання електронного цифрового підпису. Вважаємо за доречне, запозичення такого досвіду, оскільки це значно вдосконалило б процедуру посвідчення електронних документів.

У свою чергу, згаданий нормативно-правовий акт закріплює існування трьох видів електронних підписів, кожен з яких має фактично своє регулювання і різний вплив на юридичну силу електронного документа, який ним підписано. Вважаємо, що в цій частині правове регулювання є неактуальним, оскільки значно ускладнює визначення юридичної сили електронного документа. Наявність єдиного формату електронного підпису не викликає потреби у використанні однією особою різних електронних підписів при створенні різного роду електронних документів.

Також слід відмітити, що законодавство Республіки Молдова передбачає вимоги до електронних документів. Так, електронний документ має відповідати наступним вимогам:

- створюватися, оброблятися, відправлятися, отримуватися, зберігатися, змінюватися та/або знищуватися за допомогою програмних та/або технічних засобів;
- містити, для підтвердження його автентичності, один або декілька електронних підписів, що відповідні умовам та вимогам, передбачених даним законом;
- створюватися і використовуватися способом і у формі, які дозволяють ідентифікувати особу-підписанта;
- бути відображеним у формі, що доступна для сприйняття;
- бути доступним для неодноразового використання.

Питанню визначення автентичності електронного документа присвячена окрема стаття, якою закріплено, що електронний документ є автентичним, якщо він відповідає наступним критеріям:

- підписаний особою, яка уповноважена у встановленому порядку підписувати власноручним підписом подібний документ на паперовому носії;
- підписаний оригінальним електронним підписом особи-підписанта, який вказаний у документі.

Перевірка автентичності електронного документа здійснюється шляхом перевірки з використанням пристрою перевірки електронного підпису та/або продукту для електронного підпису, оригінальності даного електронного підпису.

Вважаємо, що така детальна регламентація вимог до електронного документа є позитивною рисою закону, її введення вирішило б питання прогалин у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг», які зараз наявні у контексті неіснуючого переліку реквізитів, які цілком можна було б замінити на вищезазначені вимоги.

Також слід розглянути Закон Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» від 28.12.2009 р. № 113-З. Позитивною рисою даного закону є, по-перше, наявність визначення поняття цілісності електронного документа, про яку згадувалося в попередньо описаних законодавчих актах, проте його тлумачення там відсутнє. Отже, цілісність електронного документа — властивість електронного документа, яка визначає, що в електронний документ не було внесено змін та (або) доповнень [10].

По-друге, згаданий закон хоч прийнятий раніше, ніж у Республіці Молдова, проте містить ще більш детальне врегулювання вимог до електронного документа, а саме: крім загальних вимог до документа, містить також вимоги щодо структури електронного документа та форми його подання.

Так, відповідно до ст. 17 Закону Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» електронний документ складається з двох невід'ємних частин — загальної та особливій. Загальна частина електронного документа складається з інформації, що становить зміст документа. Особлива частина електронного документа складається з одного або кількох електронних цифрових підписів, а також може містити додаткові дані, необхідні для перевірки електронного цифрового підпису (електронних цифрових підписів) та ідентифікації електронного документа, які встановлюються технічними нормативно-правовими актами.

Законом визначено дві форми електронного документа — внутрішнього та зовнішнього подання.

Формою внутрішнього подання електронного документа є запис інформації, що складає електронний документ, на електронному носії. Формою зовнішнього подання електронного документа є відтворення електронного документа на електронному засобі відображення інформації, на паперовому або іншому матеріальному носії у формі, доступній і зрозумілій для сприйняття людиною.

Слід звернути увагу на визначення оригіналу та копій електронних документів. Відповідно до ст. 19 Закону Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» оригінал електронного документа існує виключно в електронному вигляді. Всі ідентичні примірники електронного документа є оригіналами та мають однакову юридичну силу. Документи, що створені організацією або фізичною особою на паперовому носії та в електронному вигляді, ідентичні за змістом, мають однакову юридичну силу. В такому випадку документ на паперовому носії не є копією електронного документа. У свою чергу, копія електронного документа створюється шляхом посвідчення в порядку, встановленому законодавством Республіки Білорусь, форми зовнішнього вираження електронного документа на паперовому носії. Копія електронного документа повинна містити вказівку на те, що вона є копією існуючого електронного документа. Посвідчення форми зовнішнього представлення електронного документа на паперовому носії здійснюється: нотаріусом або іншою посадовою особою, що має право вчиняти нотаріальні дії; організацією або приватним підприємцем, що має право на здійснення діяльності з посвідчення форми зовнішнього представлення електронного документа на паперовому носії на підставі спеціального дозволу (ліцензії), якщо його отримання передбачене законодавством Республіки Білорусь про ліцензування.

Таке розмежування електронних документів на оригінал і копію цілком відповідає характерним особливостям електронних документів, а також, чітко регламентує порядок посвідчення копій, що неможливо сказати про правове регулювання даного питання у законодавстві України. За таких обставин, законодавцю необхідно звернути увагу та детально дослідити питання імплементації подібних норм у вітчизняне правове регулювання електронних документів та електронних доказів в цілому.

Слід зазначити, що цікавим є також положення Закону Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» щодо юридичної сили електронного документа. Оригінал електронного документа прирівнюється до документа на паперовому носії, підписаному власноручно,

та має однакову з ним юридичну силу. Електронний документ, підписаний після відкриття відкритого ключа, не має юридичної сили. Оригінал електронного документа та його копія, що відповідає вимогам, встановленим статтею 20 даного Закону, мають однакову юридичну силу. Якщо у відповідності до законодавства Республіки Білорусь вимагається, щоб документ був оформлений в письмовому вигляді, то електронний документ і його копія вважаються відповідними такій вимозі. У випадку, якщо у відповідності до законодавства Республіки Білорусь вимагається нотаріальне посвідчення та (або) державна реєстрація документа, а документ створений в електронному вигляді, нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації підлягають електронний документ або його копія.

Вважаємо, що зазначені положення є актуальними для українського законодавства та полегшують електронний документообіг, до того ж, вони конкретно визначають наслідки підписання після відкриття відкритого ключа. Законодавством України передбачено можливість скасування, бло-

кування та поновлення посиленого сертифіката ключа, проте не визначає наслідків використання ЕЦП у разі його блокування або скасування.

Висновки. У законодавстві Республіки Білорусь та Республіки Молдова визначено наступні позитивні аспекти регулювання електронних доказів, які доречно запозичити в національне законодавство:

- наявність визначення понять «автентичність електронного документа» та «цілісність електронного документа»;
- наявність чітко сформульованого переліку вимог до електронних документів;
- чітка регламентація критеріїв визначення автентичності та цілісності електронного документа;
- наявність такого, що відповідає характерним ознакам електронних доказів, розмежування електронних документів на оригінал і копії;
- наявність позначки часу в електронному (цифровому) підписі;
- наявність норми, яка встановлює наслідки підписання документа у разі його недійсності.

Література

1. Casey E. Digital evidence and computer crime: forensic scene, computer, and the Internet / Eoghan Casey. — 2nd ed. — Amsterdam: Elsevier Academic Press, 2004. — P. 690.
2. Electronically Stored Information [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.techopedia.com/definition/1013/electronically-stored-information-esi>
3. Scientific Working Group on Digital Evidence [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.swgde.org/>
4. The Admissibility of Electronic Evidence In Court [Electronic resource]. — Mode of access: https://www.itu.int/osg/csd/cybersecurity/WSIS/3rd_meeting_docs/contributions/libro_aeec_en.pdf
5. Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24.07.2002 г. № 95-ФЗ в редакции от 28.12.2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/885ff518675d7a766e590386e31a923e524c513a/
6. Гражданский процессуальный кодекс Республики Молдова от 30.05.2003 г. № 225-XV [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397949#pos=872;-91
7. Гражданское процессуальное уложение Германии = Deutsche Zivilprozessordnung mit Einfuehrungsgesetz: Ввод. закон к Гражд. процессуальному уложению [Текст]: пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]. — Wolters Kluwer Russia, 2006 — С. 127.
8. Закон про поліцію та докази в кримінальних справах (Police and Criminal Evidence Act). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>.
9. Закон про провадження з трудових спорів (Spanish Labour Procedure Act) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/6/spain-5-Ley_Procedimiento_Laboral_ENGLISH_pdf.pdf
10. Закон Республіки Білорусь «Про електронний документ та електронний цифровий підпис» від 28.12.2009 г. № 113-З.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://e-gov.by/zakony-ob-elektronnom-dokumentooorote/ob-elektronnom-dokumente-i-elektronnoj-cifrovoj-podpisi>.
11. Закон Республіки Молдова «Про електронний підпис та електронний документ» від 29.05.2014 р. № 9/1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/353612/>.
12. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / А. Ю. Каламайко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2016. — С. 39.

13. Процесуальний кодекс Фінляндії (Code of Judicial Procedure) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>
14. Федеральный закон Российской Федерации «О электронной подписи» от 06.04.2011 г. № 63-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102146610>
15. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь от 15 декабря 1998 г. № 219-З [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9800219#scrollInto#&Article=84>
16. Цивільний кодекс Франції (Civil Code) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code_22.pdf
17. Цивільний процесуальний кодекс Греції (Kodikas Politikis Dikonomias) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisikodikas-politikis-dikonomias.pdf
18. Цивільний процесуальний кодекс Нідерландів Dutch Code of Civil Procedure [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dutchcivillaw.com/civilprocedureleg.htm>

References

1. Casey E. Digital evidence and computer crime: forensic scene, computer, and the Internet / Eoghan Casey. — 2nd ed. — Amsterdam: Elsevier Academic Press, 2004. — R. 690.
2. Electronically Stored Information [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.techopedia.com/definition/1013/electronically-stored-information-esi>
3. Scientific Working Group on Digital Evidence [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.swgde.org/>
4. The Admissibility Of Electronic Evidence In Court [Electronic resource]. — Mode of access: https://www.itu.int/osg/csd/cybersecurity/WSIS/3rd_meeting_docs/contributions/libro_aeec_en.pdf
5. Arbitrazhnyy protsessualnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii ot 24.07.2002 g. № 95-FZ v redaktsii ot 28.12.2017 g. [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37800/885ff-518675d7a766e590386e31a923e524c513a/
6. Grazhdanskiy protsessualnyy kodeks Respubliki Moldova ot 30.05.2003 g. № 225-XV [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397949#pos=872;-91
7. Grazhdanskoe protsessualnoe ulozhenie Germanii = Deutsche Zivilprozessordnung mit Einfuehrungsgesetz: Vvod. zakon k Grazhd. protsessualnomu ulozheniyu [Tekst]: per. s nem. / [V. Bergmann, vved., sost.]. — Wolters Kluwer Russia, 2006. — S. 127.
8. Zakon pro policiju ta dokazy v kryminalnykh spravakh (Police and Criminal Evidence Act) [Elektronnyy resurs] — Rezhym dostupu: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>
9. Zakon pro provadzhennja z trudovykh sporiv (Spanish Labour Procedure Act) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/6/spain-5-Ley_Procedimiento_Laboral_ENGLISH_pdf.pdf
10. Zakon Respubliki Bilorusj «Pro elektronnyj dokument ta elektronnyj cyfrovij pidpys» vid 28.12.2009 gh. # 113-Z [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://e-gov.by/zakony-ob-elektronnom-dokumentooborote/ob-elektronnom-dokumente-i-elektronnoj-cifrovoj-podpisi>
11. Zakon Respubliki Moldova «Pro elektronnyj pidpys ta elektronnyj dokument» vid 29.05.2014 r. # 9/1 [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupa: <http://lex.justice.md/ru/353612/>
12. Kalamajko A. Ju. Elektronni zasoby dokazuvannja v cyvilnomu procesi: dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.03 / A. Ju. Kalamajko; Nac. juryd. un-t im. Jaroslava Mudrogho. — Kh., 2016. — S. 39.
13. Procesualnyj kodeks Finljandiji (Code of Judicial Procedure) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>
14. Federalnyy zakon Rossiyskoy Federatsii «O elektronnoy podpisi» ot 06.04.2011 g. № 63-FZ [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102146610>
15. Khozyaystvennyy protsessualnyy kodeks Respubliki Belarus ot 15 dekabrya 1998 g. № 219-Z [Elektronnyy resurs]. — Rezhim dostupa: <http://etalonline.by/?type=text&regnum=HK9800219#scrollInto#&Article=84>
16. Cyvilnyj kodeks Franciji (Civil Code) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/file/Code_22.pdf
17. Cyvilnyj procesualnyj kodeks Ghreciji (Kodikas Politikis Dikonomias) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: https://hellenicmunicipalpolice.files.wordpress.com/2011/02/epidosi_thyrokolisikodikas-politikis-dikonomias.pdf
18. Cyvilnyj procesualnyj kodeks Niderlandiv Dutch Code of Civil Procedure [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.dutchcivillaw.com/civilprocedureleg.htm>

Панова Ірина Юріївна

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Панова Ирина Юрьевна

*кандидат юридических наук,
старший преподаватель кафедры публичного и частного права
Факультета права и международных отношений
Киевский университет имени Бориса Гринченко*

Panova Irene

*Candidate of Law Science,
Senior Lecturer of the Department of Public and Private Law
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv University*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ОСНОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

ТЕОРЕТИКИ-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ КАК ОСНОВЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

THEORETICAL LEGAL OF THE TERRITORIAL COMMUNITY AS THE BASIS OF LOCAL GOVERNMENT IN UKRAINE

Анотація. В даній статті досліджується поняття, види, ознаки територіальної громади як основи місцевого самоврядування в Україні. Автор визначає, що термін «територіальна громада» довгий час не використовувався в законодавстві України, лише Конституція України 1996 року запровадила систему місцевого самоврядування з її базовим елементом – територіальною громадою.

В статті аналізується законодавче визначення «територіальної громади» та робиться висновок про те, що законодавство потребує змін, зокрема і Конституція України. Також автор дослідження пропонує прийняти Закон України «Про територіальні громади», який би чітко окреслив поняття «територіальної громади», статус, повноваження тощо.

Звертається увага на те, що в законодавстві чітко не сформульовано видів територіальних громад та пропонується свій підхід до цієї проблеми.

З'ясовано, що не існує єдиного визначення «територіальної громади» і в науковій літературі. Тому проаналізувавши думки різних науковців, автор пропонує своє визначення «територіальної громади».

В статті робиться акцент на тому, що слід розділяти муніципальні права і свободи громадян та осіб (індивідів) і муніципальні права територіальної громади та її членів. Визначається, що муніципальні права і свободи громадян та осіб (індивідів) носять особистий (приватний) характер, а муніципальні права територіальної громади та її членів носять публічний характер.

Автором розглянуто ознаки територіальної громади, які виділяють науковці та запропоновано свої.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоврядування, об'єднана територіальна громада, добровільне об'єднання жителів, територіальний колектив.

Аннотация. В данной статье исследуется понятие, виды, признаки территориальной общины как основы местного самоуправления в Украине. Автор определяет, что термин «территориальная община» долгое время не использовался в законодательстве Украины, только Конституция Украины 1996 года ввела систему местного самоуправления с ее базовым элементом – территориальной общиной.

В статтю аналізується законодавське визначення «територіальної громади» і робиться висновок про те, що законодавство потребує змін, в тому числі і Конституція України. Також автор дослідження пропонує прийняти Закон України «Про територіальні громади», який би чітко визначив поняття «територіальної громади», статус, повноваження і тому подібне.

Звертає увагу на те, що в законодавстві чітко не сформульовано видів територіальних громад і пропонується свій підхід до цієї проблеми.

Вияснено, що не існує єдиного визначення «територіальної громади» і в науковій літературі. Тому проаналізувавши думки різних учених, автор пропонує своє визначення «територіальної громади».

В статтю робиться акцент на тому, що слід розділяти муніципальні права і свободи громадян і осіб (індивідів) і муніципальні права територіальної громади і її членів. Визначається, що муніципальні права і свободи громадян і осіб (індивідів) мають особистий (приватний) характер, а муніципальні права територіальної громади і її членів мають публічний характер.

Автором розглянуті ознаки територіальної громади, які виділяють учених і запропоновано свої.

Ключові слова: територіальна громада, місцеве самоуправління, об'єднана територіальна громада, добровільне об'єднання жителів, територіальний колектив.

Summary. In this article, the concept, types, features of the territorial community as the basis of local self-government in Ukraine are investigated. The author determines that the term «territorial community» has long been not used in the legislation of Ukraine, only the Constitution of Ukraine of 1996 introduced a system of local self-government with its basic element – the territorial community.

The article analyzes the legal definition of the «territorial community» and concludes that the legislation needs to be amended, in particular, the Constitution of Ukraine. The author of the study also suggests the adoption of the Law of Ukraine «On Territorial Communities», which would clearly outline the concept of «territorial community», status, powers, etc.

Attention is drawn to the fact that the legislation does not clearly formulate the types of territorial communities and proposes its approach to this problem.

It is revealed that there is no single definition of «territorial community» and in scientific literature. Therefore, having analyzed the opinions of various scholars, the author proposes his definition of «territorial community».

The article emphasizes the fact that it is necessary to divide municipal rights and freedoms of citizens and individuals (individuals) and municipal rights of a territorial community and its members. It is determined that the municipal rights and freedoms of citizens and individuals (individuals) are personal (private), and the municipal rights of the territorial community and its members are of a public nature.

The author considers the signs of the territorial community, which are distinguished by scientists and their proposed.

Key words: territorial community, local self-government, united territorial community, voluntary association of inhabitants, territorial group.

Постановка проблеми. Із здобуття незалежності, в нашій державі поступово починає розвиватися місцеве самоврядування, а територіальна громада стає його основою. З'являються нормативні акти, які регулюють діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Однак слід відмітити, що в законодавстві недостатньо норм, а науковцями проводиться замало досліджень, які присвячені територіальним громадам.

В даний час політика нашої держави спрямована на реформування системи місцевого самоврядування і передбачає децентралізацію влади — тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. Так як територіальна громада є базисом місцевого самоврядування, її дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування, розуміння, виділення ознак територіальних громад в Україні приділяється увага вже тривалий час. Серед науковців, які проводили дослідження територіальних громад в Україні можна виділити О. В. Батанова [1], Ю. М. Кириченко [2], В. І. Кравченко [3], І. А. Галіахметова [4], В. Ф. Погорілка [5], М. О. Баймуратова [5], Ю. Ю. Бальдія [5], С. О. Возного [6] тощо. Кожен з вчених пропонує свої підходи в дослідженні територіальних громад, які не повністю розкривають суть територіальних громад. Тому питання, пов'язані із діяльністю територіальних громад потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Цілями даної статті є дослідження теоретичних, законодавчих підходів до розуміння територіальної громади як основи місцевого самоврядування в Україні, також визначення

її ознак та виявлення проблем в законодавстві, які мають до неї відношення.

Виклад основного матеріалу. Територіальна громада є порівняно новим поняттям у сучасній українській юридичній науці та практиці, хоча за своїми звичаями і традиціями має ознаки глибокої давнини. Та незважаючи на те, що становлення територіальної громади триває століттями та її значення завжди було важливим для розвитку українського суспільства [2, с. 451–452].

Із здобуттям Україною незалежності, термін «територіальна громада» довгий час не використовувався в законодавстві України, яке стосувалося місцевого самоврядування. Навіть Закон України від 07 грудня 1990 р. «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», який започаткував місцеве самоврядування в Україні, не давав згадок про територіальну громаду.

І лише діюча Конституція України (1996 року) та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 року), прийнятий на її основі, запровадили систему місцевого самоврядування з її базовим елементом — територіальною громадою. В сучасній системі місцевого самоврядування в Україні територіальна громада є його основою, вона формує органи місцевого самоврядування та виконує функцію контролю за їх діяльністю [2, с. 452].

В Конституції України поняття територіальної громади розкривається через визначення місцевого самоврядування. Зокрема, стаття 140 КУ визначає, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [7].

В ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року дещо по-іншому сформульоване визначення територіальної громади. В ст. 1 зазначається, що «територіальна громада — жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [8].

На нашу думку, визначення «територіальної громади», яке подане в Конституції України не повністю охоплює цей термін. Основний закон говорить, що територіальною громадою можуть бути жителі села, а чомусь нічого не визначає про жителів міста, селища. Так само і визначаючи територіальну громаду як добровільне об'єднання, Конституція визначає, що воно можливе як об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Вважаємо,

що таке формулювання є неправильним, оскільки громади є не тільки сільські, а й міські, селищні. Тому правильніше було б визначення таким чином: «об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ з адміністративним центром в селі; об'єднання у селищну громаду жителів кількох селищ, сіл з адміністративним центром в селищі; об'єднання у міську громаду жителів кількох міст, селищ, сіл з адміністративним центром в місті».

Причому, даючи таке визначення, нами було звернуто увагу на ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05 лютого 2015 року, де в частині 2 статті 3 визначено, що «об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, — селищною, центром якої визначено село, — сільською» [9].

Тому, на нашу думку, Конституція України потребує внесення змін в частині Розділу 11 — Місцеве самоврядування. Зокрема, в Основному законі потрібно чітко сформулювати, що таке територіальна громада.

На даний час, серед нормативних актів не зустрічаються ті, які присвячені окремо територіальним громадам (окрім ЗУ «Про об'єднання територіальних громад»). Більш ідеальним в цій ситуації було б прийняття ЗУ «Про територіальні громади», який би чітко вже на основі внесених змін до Конституції України окреслив поняття «територіальної громади», її види, статус, повноваження тощо.

Визначення «територіальної громади» подане ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», на наш погляд, також не чітко окреслює поняття «територіальна громада». Закон враховує, що до неї можна віднести жителів села, селища, міста що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями (з чим ми погоджуємося) або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (з чим ми не погоджуємося). Вважаємо, що до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» слід внести зміни, які відповідали б зміненим положенням Конституції України, а положення з яким ми не погоджуємося сформулювати наступним чином: «добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр».

Виходячи з вищезазначеного, слід звернути увагу на те, що в законодавстві чітко не визначено види територіальних громад. Якщо звернутися до Конституції України, то з її положень випливає, що можуть бути такі територіальні громади: 1) територіальна громада села; 2) територіальна громада добровільного об'єднання у сільську громаду жителів

кількох сіл, селища та міста [7]. ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає, що є такі територіальні громади: 1) територіальні громади села; 2) територіальні громади селища; 3) територіальні громади міста; 4) територіальна громада добровільного об'єднання жителів кількох сіл [8].

Ю. М. Кириченко вважає, що діючим законодавством України не передбачено функціонування обласних і районних територіальних громад, оскільки критерієм об'єднання громадян у територіальну громаду є не просто адміністративно-територіальна одиниця, а населений пункт. Так, територіальна громада формується шляхом природного розселення громадян України та інших фізичних осіб в населених пунктах. Членами територіальних громад особи стають не в результаті добровільного вступу, а за фактом проживання в певному населеному пункті [2, с. 452].

Не існує єдиного визначення «територіальної громади» і в науковій літературі.

О. В. Батанов зазначає, що поняття територіальної громади є порівняно новим для юридичної науки України, яке не набуло як єдності думки в науці, так і оптимального законодавчого визначення [1, с. 67].

Дефініція «територіальна громада» як у працях вчених, так і в чинному законодавстві характеризується різними підходами та кваліфікуючими ознаками. При визначенні цих спільностей за час конституювання інституту місцевого самоврядування в Україні вітчизняний законодавець оперував різними термінами: «територіальна самоорганізація громадян», «громадяни, які проживають на території», «населення адміністративно-територіальних одиниць», «територіальний колектив громадян» [5, с. 67; 10, с. 170].

На думку В. Ф. Погорілка, М. О. Баймуратова, Ю. Ю. Бальція, в системі місцевого самоврядування основним продуцентом його інтересів є місцеве співтовариство, визначене як територіальний колектив (громада) [5, с. 247]. Та зазначає, що в сучасну вітчизняну правову науку понятійний термін «територіальна громада» увійшов як синонім «територіальний колектив», «міське співтовариство» [5, с. 254].

О. В. Батанов вважає, що категорія «територіальна громада» найбільш оптимально розкриває сутність явища, яке вона характеризує, концентруючи у собі ціннісно-смісловий зміст місцевого самоврядування (його базові цінності, місце та значення у громадському та конституційному механізмі) [1, с. 68]. Також пропонує своє визначення територіальної громади (вказуючи, що вона є колективом) — це територіальна спільність, що складається з фізичних

осіб — жителів, що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на даній території нерухомим майном, сплачують комунальні податки та пов'язані територіально-особистісними зв'язками системного характеру [1, с. 77]. Таке визначення, на нашу думку, є найбільш прийнятним, оскільки в ньому чітко окреслюються ознаки територіальних громад, їх види. Хоча науковець не допускає добровільне об'єднання в спільну громаду кількох сіл, селищ, міст.

Натомість В. І. Кравченко дає своє визначення та вважає, що територіальна громада — це сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси й визначений законом правовий статус [3, с. 77]. Вважаємо, що в цьому визначенні не виділено селищне поселення та не передбачено можливість того, що територіальна громада може об'єднуватися.

Якщо проаналізувати наукові погляди, які стосуються територіальної громади, то серед них зустрічаються визначення територіальної громади, які не вказуючи на її ознаки, види. Зокрема, І. А. Галіахметов вважає, що територіальна громада — це цілісна соціальна система (соціальний організм), ґрунтована на безпосередньому народовладді, що здійснюється на загальному зібранні членів об'єднання (сходини) [4, с. 103]. На думку В. Ф. Погорілка, М. О. Баймуратова, Ю. Ю. Бальція, територіальна громада є природним і єдиним соціальним утворенням, яке діє в просторових межах держави, в рамках якої реалізуються природні і повсякденні потреби та інтереси жителів певних територій системного характеру (муніципальні права особистості) [5, с. 257].

Застосування в Конституції України в ході визначення поняття місцевого самоврядування терміна «жителі» дало підстави для домінування в науковій літературі позиції, згідно з якою членами територіальної громади вважаються громадяни держави, іноземні громадяни, апатриди, біженці, які перебувають на території України на законних підставах [11, с. 146].

Так, П. М. Орхіз вважає, що територіальний колектив (громада) — це соціальна основа самоврядних територій, що складається (на відміну від населення територіальних одиниць) з осіб — громадян, іноземців, осіб без громадянства, які постійно мешкають або працюють на даній території (або мають на території нерухоме майно, або є платниками комунальних податків) [12, с. 67].

На думку П. М. Любченка, включення до складу територіальної громади не лише громадян України, а й іноземців, осіб без громадянства, біженців уявляється суперечливим і теоретично необґрунтованим. Вирішення цього питання можливе шляхом здійснення систематичного аналізу конституційних норм. Загальновідомо, що джерелом влади в Україні є Український народ. Саме від народу органи державної влади і місцевого самоврядування отримують владу, яка характеризується як публічна. Отримувач влади (органи і посадові особи) не може мати її більше, ніж першоджерело — Український народ. При цьому основоположну категорію «Український народ» Конституція України розуміє не як національно-етнічну або іншу спільність, а як сукупність громадян України всіх національностей. Виходячи з цього, необхідно зазначити, що саме громадяни України є джерелом влади, а іноземці, особи без громадянства, біженці не можуть бути джерелом влади в Україні. А звідси, на погляд П. М. Любченка, є хибним і твердження, що не громадяни України входять до територіальної громади, яка є джерелом публічної влади на відповідній території [11, с. 146–147].

Слід погодитись із позицією П. М. Любченка. Якщо проаналізувати чинне законодавство України, яке стосується прав іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, які пов'язані із місцевим самоврядуванням, то можна зробити висновок, що вони фактично не беруть участь у вирішенні питань місцевого значення. Зокрема, не можуть брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, бути обраними до органу місцевого самоврядування — сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою [7]. Не слід відкидати той факт, що іноземні громадяни, біженці, особи без громадянства можуть проживати на території тієї чи іншої територіальної громади, але їх, на нашу думку, не об'єднують спільні інтереси, щодо вирішення питань місцевого значення із жителями територіальної громади-громадянами України. Вони можуть мати спільні інтереси із окремими жителями територіальної громади (н-д, шлюб, родинні зв'язки, ведення підприємницької діяльності), що ніяким чином не буде впливати на організацію, формування місцевого самоврядування.

Якщо звернутись до законодавства України, пов'язаного із питаннями місцевого самоврядування, то ми не знайдемо в ньому перелік прав територіальної громади (муніципальні права територіальної громади).

На думку І. А. Галіахметова, будь-яке об'єднання (у добровільному порядку або в інший визначений

законом спосіб) громадян як жителів відповідних адміністративно-територіальних одиниць у єдиний елемент соціально-юридичної системи, яким є «територіальна громада», нерозривно пов'язане з формами реалізації муніципальних прав зазначеного утворення — суб'єкта. Територіальна громада як правоволоділець місцевого самоврядування, позбавлена свободи у виборі процедури реалізації муніципальних прав, адже вона зазначається законом. Найчастіше природу муніципальних прав «виписують» із повноважень органів місцевого самоврядування, через які головним чином реалізується право місцевого самоврядування [4, с. 159].

Причому І. А. Галіахметов визначає, що слід безпосередньо розділяти муніципальні права і свободи громадян та осіб (індивідів) і муніципальні права територіальної громади та її членів. Так, під муніципальними правами громадян та осіб без громадянства потрібно розуміти систему гарантованих конституційних прав і свобод особистості, які потребують просторової ідентифікації з реалізацією в межах територіальних громад, визнаються ними і закріплюються в законодавчих актах України і, як правило, в статуті відповідної громади міста, селища або села [4, с. 160].

Муніципальні права територіальної громади — це публічні права, що визначають конституційно-правовий статус територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, порядок утворення і припинення (реорганізації) органів місцевого самоврядування та функціонування їх у визначених межах власної компетенції [4, с. 160].

На нашу думку, слід погодитись із І. А. Галіахметовим, оскільки муніципальні права і свободи громадян та осіб (індивідів) і муніципальні права територіальної громади різні за своєю природою. Муніципальні права і свободи громадян та осіб (індивідів) носять особистий (приватний) характер і реалізуються кожним громадянином окремо, а муніципальні права територіальної громади носять публічний характер і реалізуються територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Прикладом муніципальних прав і свобод громадян та осіб (індивідів) можуть бути: право громадян на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад; право членів територіальної громади ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування [8];

право громадян бути обраними до органу місцевого самоврядування — сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою; право громадян брати участь у місцевих референдумах [7] тощо.

Прикладом муніципальних права територіальної громади можуть бути: право приймати рішення про недовіру сільському, селищному, міському голові; право приймати рішення щодо дострокового припинення повноважень депутата ради в порядку, встановленому законом; право на прийняття рішення про проведення місцевого референдуму; право на прийняття рішень про об'єднання в асоціації або вступ до асоціацій, інших форм добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування та про вихід з них; затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього [8] тощо.

Так як немає окремого нормативного акту, який би визначав права територіальної громади, на нашу думку, правильним було б прийняття Верховною Радою України такого документа. Як вже зазначалося вище, це міг би бути Закон України «Про територіальні громади».

Ще в далекому 2005 році М. І. Корнієнко визначав, що ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено повноваження місцевого самоврядування не через повноваження територіальної громади, а через повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а це значно стримує розвиток місцевої демократії. Щоб усунути такі негативні чинники, які стримують процес становлення територіальних громад саме як первинних суб'єктів місцевого самоврядування, М. І. Корнієнко пропонує передусім привести чинне законодавство про місцеве самоврядування у повну відповідність до Конституції України [13, с. 103–104].

На разі нічого не змінилося. Якщо звернутися до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», то побачимо, що там немає норм, які б окремо виділяли повноваження територіальної громади. З законів лише окремо виділено: повноваження сільських, селищних, міських рад; повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад; повноваження сільського, селищного, міського голови; повноваження районних і обласних рад [8]. Вважаємо, що законодавство про місцеве самоврядування все ж потребує змін.

Багато науковців, поруч із визначенням територіальної громади виділяють її ознаки. Вважаємо за потрібне їх також виділити.

Так, О. В. Батанов вказує на такі ознаки територіальних громад: населення — спільність фізичних осіб (історична, культурна, сусідська та ін.); склад

територіальних громад та критерії членства в них; місце (територія), простір у межах певних кордонів (географічних, адміністративних, економічних, інформаційних та ін.); соціальна взаємодія (сусідські відносини, спільні правила і норми поведінки, спільне врядування, громадські послуги, організації, взаємозв'язок у виробничій сфері та ін.); економічна (цивільна та фінансова) правосуб'єктність територіальних громад; наявність соціально-обумовлених інтересів [1, с. 88–97].

М. І. Корнієнко виділяє такі ознаки територіальної громади: спільність проживання на певній території (територіальна); громада об'єднує всіх жителів незалежно від належності до громадянства України (інтегративна); спільність інтересів при вирішенні питань місцевого значення (інтелектуальна); спільність інтересів з приводу володіння, користування та розпорядження об'єктами комунальної власності, суб'єктом якої є територіальна громада (майнова); члени територіальної громади пов'язані обов'язком сплачувати місцеві податки і збори (фіскальна) [13, с. 103].

П. М. Любченко розділяє погляд М. І. Корнієнка, щодо ознак територіальної громади, але, окрім територіальної, інтегративної, інтелектуальної, майнової, фіскальної ознак, виділяє номінаційну. Вона полягає у тому, що територіальна громада обирає органи місцевого самоврядування (депутатів, сільського, селищного, міського голову) [11, с. 150].

На думку І. А. Галіахметова, як суб'єкт місцевого самоврядування, територіальна громада володіє такими ознаками: самостійність у розробленні, затвердженні й виконанні місцевих бюджетів; встановлення місцевих податків і зборів; емісією місцевих позик під гарантії місцевих бюджетів; регулюванням на території громади цін і тарифів на продукцію та послуги, що виробляються і надаються суб'єктами господарювання, що перебувають у комунальній або спільній власності (громад); здійснення всіх повноважень власника щодо об'єктів, які перебувають у комунальній власності; затвердження програм і планів соціально-економічного розвитку; затвердження схеми управління територіальною громадою; відповідальністю в особі її органів і посадових осіб за ухвалені рішення; достатністю матеріальних і фінансових ресурсів (ротаційність має виражений тимчасовий характер); територіальними ознаками: обмеженістю і цілісністю простору [4, с. 107].

А ось С. О. Возний, звертає особливу увагу на те, що територіальна громада має бути дієздатною. Дієздатність територіальної громади, на його думку, це здатність жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та

міста брати участь у місцевому самоврядуванні, зокрема в процесах розроблення та ухвалення управлінських рішень на місцевому рівні, ініціювати через створені ініціативні групи перед органами місцевого самоврядування вирішення актуальних питань місцевого значення або безпосередньо їх вирішувати через органи самоорганізації населення та місцеві об'єднання громадян [6, с. 8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, провівши теоретико-правовий аналіз територіальної громади слід зазначити, що підходи до її розуміння різняться та мають свої особливості. Вважаємо, що слід запропонувати своє визначення поняттю «територіальна громада».

Територіальна громада — це жителі села, селища, міста або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ у сільську громаду з адміністративним центром в селі, добровільне об'єднання жителів кількох селищ, сіл у селищну громаду з адміністративним центром в селищі, добровільне об'єднання жителів кількох міст, селищ, сіл у міську громаду з адміністративним центром в місті, які є громадянами України та безпосередньо або через сформовані ними органи місцевого самоврядування вирішують питання місцевого значення.

На нашу думку, слід виділяти такі види територіальних громад: 1) територіальна громада села;

2) територіальна громада селища; 3) територіальна громада міста; 4) об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто; 5) об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено селище; 6) об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено село.

Щодо ознак територіальних громад, то науковці дають великий перелік їх. Хотілось би запропонувати найбільш оптимальні важливі ознаками, якими характеризується територіальна громада: 1) наявність населення (жителів); 2) наявність території; 3) наявність спільних інтересів жителів територіальної громади щодо вирішення питань місцевого значення; 4) дієздатність територіальної громади, тобто, здатність жителів територіальної громади брати участь у місцевому самоврядуванні.

Варто зазначити, на даний час законодавство України, яке стосується місцевого самоврядування потребує змін. По-перше, зміни необхідно внести до Конституції України, де уточнити визначення територіальної громади. По-друге, потрібно внести зміни до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», де визначити поняття територіальної громади, її права, повноваження. Все ж, найкращим варіантом, було б прийняття ЗУ «Про територіальні громади», який би окреслив і статус, і компетенцію, і порядок формування територіальних громад тощо.

Література

1. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: Монографія / За заг. ред. В. Ф. Погорілка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 512 с.
2. Кириченко Ю. М. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення / Ю. М. Кириченко // ФП. — 2012. — № 4. — С. 451–457.
3. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. / В. І. Кравченко. — К. : Т-во «Знання», 1999. — 487 с.
4. Галіахметов І. А. Муніципальне право України: методологія становлення та розвитку: монографія / І. А. Галіахметов. — К. : КНЕУ, 2016. — 343 с.
5. Погорілко В. Ф., Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. Муніципальне Право України: Підручник / За ред. Баймуратова М. О. — 2-го вид. доп. — К: Правова єдність, 2009. — 720 с.
6. Возний Сергій Олександрович. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад [Текст]: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Возний Сергій Олександрович; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Київ, 2017. — 20 с.
7. Конституція України: станом на 30 вересня 2016 / Верховна Рада України. — Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: закон станом на 10 червня 2018 / Верховна Рада України. — Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 24. — Ст. 170.
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон станом на 05 травня 2018 / Верховна Рада України. — Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2015. — № 13. — Ст. 91.
10. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: Колективна монографія / Кол. авт.; за заг. ред. Р. М. Плюща. — К. : Рідна мова, 2016. — 744 с.

11. Любченко П. М. Муніципальне право України: навч. посіб. / П. М. Любченко. — Харків: Видавництво «ФІНН», 2012. — 496 с.

12. Орхіз П. М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування / П. М. Орхіз // Місце та регіональне самоврядування в Україні. — 1995. — № 1. — С. 67.

13. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові системи. Навч. пос. — К. : Алерта, 2005. — 144 с.

References

1. Batanov O. V. Konstytucijno-pravovyj status terytorijnykh ghromad v Ukrajinі: Monoghrafija / Za zagh. red. V. F. Poghorilka. — K. : Koncern «Vydavnychj Dim «In Jure», 2003. — 512 s.

2. Kyrychenko Ju. M. Terytorijna ghromada jak bazovyj element systemy miscevogho samovrjaduvannja Ukrajinj: teoretychne vyznachennja / Ju. M. Kyrychenko // FP. — 2012. — # 4. — S. 451–457.

3. Kravchenko V. I. Miscevi finansy Ukrajinj: navch. posib. / V. I. Kravchenko. — K. : T-vo «Znannja», 1999. — 487 s.

4. Ghaliakhmetov I. A. Municypaljne pravo Ukrajinj: metodologhija stanovlennja ta rozvytku: monoghrafija / I. A. Ghaliakhmetov. — K. : KNEU, 2016. — 343 s.

5. Poghorilko V. F., Bajmuratov M. O., Baljcyj Ju. Ju. Municypaljne Pravo Ukrajinj: Pidruchnyk / Za red. Bajmuratova M. O. — 2-gho vyd. don. — K: Pravova jednistj, 2009. — 720 s.

6. Voznyj Serghij Oleksandrovych. Mekhanizmy vzajemodiji orghaniv miscevogho samovrjaduvannja z orghanamy derzhavnoji vykonavchoji vlady shhodo formuvannja dijezdatnykh terytorijnykh ghromad [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02 / Voznyj Serghij Oleksandrovych; Nac. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrajinj. — Kyjiv, 2017. — 20 s.

7. Konstytucija Ukrajinj: stanom na 30 veresnja 2016 / Verkhovna Rada Ukrajinj. — Ofic. vyd. // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR). — 1996. — # 30. — St. 141.

8. Pro misceve samovrjaduvannja v Ukrajinі: zakon stanom na 10 chervnja 2018 / Verkhovna Rada Ukrajinj. — Ofic. vyd. // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR). — 1997. — # 24. — St. 170.

9. Pro dobroviljne ob'jednannja terytorijnykh ghromad: zakon stanom na 05 travnja 2018 / Verkhovna Rada Ukrajinj. — Ofic. vyd. // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR). — 2015. — # 13. — St. 91.

10. Misceve samovrjaduvannja v umovakh decentralizaciji vlady v Ukrajinі: Kolektyvna monoghrafija / Kol. avt.; za zagh. red. R. M. Pljushha. — K. : Ridna mova, 2016. — 744 s.

11. Ljubchenko P. M. Municypaljne pravo Ukrajinj: navch. posib. / P. M. Ljubchenko. — Kharkiv: Vydavnyctvo «FINN», 2012. — 496 s.

12. Orkhiz P. M. Konceptija pravovogho statusu samovrjadnykh terytorij i orghaniv miscevogho samovrjaduvannja / P. M. Orkhiz // Misceve ta rehionaljne samovrjaduvannja v Ukrajinі. — 1995. — # 1. — S. 67.

13. Kornijenko M. I. Municypaljne pravo Ukrajinj. Konceptualjni ta orghanizacijno-pravovi systemy. Navch. pos. — K. : Alerta, 2005. — 144 s.

УДК 347.45/.47: 373.2

Горіславська Інна Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гориславська Инна Викторовна

кандидат юридических наук, доцент

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Horislavska Inna

PhD, Associate Professor

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Ящук Наталія Олександрівна

студентка юридичного факультету

Національного університету біоресурсів та природокористування України

Ящук Наталия Александровна

студентка юридического факультета

Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Yaschuk Natalija

Student of the Faculty of Law of the

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2018-6-4109

**ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ
ОСВІТНІХ ПРАВОВІДНОСИН
К ВОПРОСУ СУБЪЕКТНОГО СОСТАВА
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ
TO THE QUESTION ABOUT SUBJECTS
OF EDUCATIONAL LEGAL RELATIONS**

Анотація. Створення в Україні сучасної високоефективної системи освіти є однією з найважливіших умов конкурентоздатності держави на європейському ринку. У цьому питанні велика роль має бути відведена саме дошкільній освіті. У статті висвітлено окремі правові категорії, що стосуються суб'єктного складу освітніх правовідносин. Проаналізовані нормативно-правові акти, що регулюють питання утворення та діяльності дошкільних навчальних закладів, як учасників освітніх правовідносин. Розкриваються проблемні питання функціонування та правового статусу окремих суб'єктів освітніх правовідносин.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», форма власності закладу дошкільної освіти визначається відповідно до законодавства та може бути, як державна, комунальна, так і приватна. Заклади дошкільної освіти можуть бути засновані на засадах державно-приватного партнерства (корпоративний заклад дошкільної освіти).

Колізіями, які потребують вирішення шляхом узгодження, є п. 4 Положення, що визначає установчим документом дошкільного навчального закладу – лише статут, та п. 29 щодо можливості не проведення харчування дітей у дошкільному навчальному закладі. Проте, діяльність дошкільного закладу на засадах державно-приватного партнерства (корпоративний заклад дошкільної освіти) можливе, відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» (ст. 5) та Глави 77 Цивільного кодексу України на підставі договору про спільну діяльність, управління майном та концесії. Щодо харчування – Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів, встановлює, що засновники (власники) та керівники цих закладів повинні забезпечити виконання Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах, яка встановлює інші часові проміжки для харчування дітей.

Звертає на себе увагу той факт, що відповідно до Класифікації видів економічної діяльності є секція КВЕД ДК 009:2010 «Q. Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги», містить у собі клас – 88.91 «Денний догляд за дітьми», що включає діяльність із денного догляду за дітьми, у тому числі денний догляд за дітьми-інвалідами. Такий вид діяльності не передбачає отримання ліцензії, оскільки не входить до категорії «освітня діяльність» (Секція Р). Запропоновано способи удосконалення правового регулювання цього питання.

Ключові слова: суб'єкт освітніх правовідносин, дитячий садок, дошкільний навчальний заклад, соціальна допомога без забезпечення проживання.

Аннотация. Создание современной высокоэффективной системы образования в Украине является одним из важнейших условий конкурентоспособности государства на европейском рынке. В этой связи, большая роль должна быть отведена дошкольному образованию. В статье выделяются отдельные правовые категории, относящиеся к субъектному составу образовательных отношений. Проанализированы нормативные правовые акты, регулирующие вопросы образования и деятельности дошкольных образовательных учреждений, как участников образовательных правоотношений. Выявлены проблемные вопросы функционирования и правового статуса отдельных субъектов образовательных правоотношений.

Согласно Закону Украины «О дошкольном образовании», форма собственности дошкольного образования определяется в соответствии с законом и может быть как государственная, муниципальная и частная. Дошкольные образовательные учреждения могут быть основаны на принципах государственно-частного партнерства (корпоративное дошкольное образовательное учреждение). Коллизии, требующие урегулирования, предусмотрены пунктом 4 Положения, определяющим учредительный документ дошкольного учреждения – только Устав, и п. 29 о возможности не осуществления питания в дошкольном образовательном учреждении. Однако деятельность дошкольных учреждений на принципах государственно-частного партнерства (корпоративное учреждение дошкольного образования) возможна, согласно Закону Украины «О государственно-частном партнерстве» (ст. 5) и глава 77 Гражданского кодекса Украины на основании договоров о совместной деятельности, управлении имуществом и концессии. Относительно, осуществления питания, то Санитарный регламент дошкольного образования, устанавливает, что учредители (владельцы) и руководители этих учреждений должны обеспечить выполнение Инструкции по организации питания детей в дошкольных учреждениях, которая устанавливает иные временные интервалы для кормления детей.

Примечательно, что, согласно Классификации видов экономической деятельности, раздел КВЭД 009:2010 «Q. Охрана здоровья и оказание социальной помощи» содержит класс – 88,91 «дневной уход за детьми», который включает в себя мероприятия по дневному уходу за детьми, в том числе дневной уход за детьми-инвалидами. Данный вид деятельности не предусматривает наличие лицензии, так как не входит в категорию «образовательная деятельность» (раздел Р). Предложены пути совершенствования правового регулирования данного вопроса.

Ключевые слова: субъект образовательных правоотношений, детский сад, дошкольное учебное заведение, социальная помощь без обеспечения проживания.

Summary. The creation of a modern highly effective education system in Ukraine is one of the most important conditions for the competitiveness of the state in the European market. In this regard, a big role should be assigned to pre-school education. The article highlights certain legal categories relating to the subject composition of educational relations. The normative legal acts regulating the issues of education and activities of preschool educational institutions as participants of educational legal relations are analyzed. The problem questions of functioning and the legal status of separate subjects of educational legal relations are revealed.

According to the law of Ukraine «on pre-school education» form of ownership of pre-school education is determined in accordance with the law and can be as state, municipal and private. Pre-school education institutions may be based on the principles of public-private partnership (corporate pre-school education institution).

Need to be resolved by way of agreement, clause 4 of the Regulation, which defines the constituent document of a preschool institution – only the Charter, and paragraph 29 regarding the possibility of not feeding children in a preschool educational institution. However, the activity of a preschool institution on the basis of public-private partnership (corporate institution of preschool education) is possible, in accordance with the Law of Ukraine «On Public-Private Partnership» (Article 5) and Chapter 77 of the Civil Code of Ukraine on the basis of the agreement on joint activity, property management and concessions. Regarding nutrition – Sanitary regulations for pre-school education, establishes that the founders (owners) and the heads of these institutions must ensure the implementation of the Instructions on the organization of food for children in pre-school, which establishes other time intervals for feeding children. The ways of improving the legal regulation of this issue are proposed.

Key words: subject of educational legal relations, kindergarten, preschool educational institution, social assistance without housing.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Створення в Україні сучасної високоефективної системи освіти є однією з найважливіших умов конкурентоздатності держави на європейському ринку. У цьому питанні велика роль має бути відведена саме дошкільній освіті. Школа повинна забезпечувати всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, сприяти виявленню талантів, розумових здібностей, зміцненню фізичного здоров'я дітей. У системі безперервної освіти, що розбудується в Україні, вихідною ланкою становлення і розвитку особистості майбутнього повноправного громадянина держави є дошкільня. У «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні» [1] зазначається, що дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання. Найпершим суспільним середовищем для дитини стає дошкільний навчальний заклад, метою якого є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе, формування механізмів соціальної адаптації та творчого втілення в умовах життя в товаристві незнайомих дітей і дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дошкільної освіти як особливої ланки в системі освіти займалися Г. Беленська [2], А. Богущ [3], В. Огнев'юк [4], Н. Пихтіна [5] та ін. Проблемним питанням медичного нагляду за станом здоров'я дітей дошкільного віку і встановлення санітарних вимог до умов перебування їх у відповідних закладах присвячено праці провідних вчених таких, як В. Єрмілов [6], Л. Стасюк [7], А. Шовкопляс [8] та інші.

Метою дослідження є аналіз дефектів правового статусу окремих суб'єктів освітніх правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Дошкільний навчальний заклад, як суб'єкт освітніх правовідносин, забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту. Виокремлення фактичного та юридичного змісту в освітніх правовідносинах уявляється недоцільним. Справедливо зазначає В. В. Спаська, про нерозривність фактичного і юридичного змісту освітніх правовідносин, що забезпечує ту необхідну (доцільну і правомірну) реальну поведінку суб'єкта, яка дозволить йому одержати те, заради чого він вступав в правовідносини — досягнення планованого результату опанування конкретної освітньої програми і присвоєння відповідного

різновиду нематеріального духовного блага. Важливою умовою цього є забезпечення відповідності юридичного змісту фактичному (матеріальному) змісту освітніх правовідносин, тобто перше повинне визначатися на основі і з урахуванням специфіки об'єкта освітніх правовідносин і освітньої діяльності в цілому [9, с. 7].

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [10] (ст. 15) форма власності закладу дошкільної освіти визначається відповідно до законодавства та може бути, як державна, комунальна, так і приватна. Заклади дошкільної освіти можуть бути засновані на засадах державно-приватного партнерства (корпоративний заклад дошкільної освіти). Рішення про утворення, реорганізацію, ліквідацію чи репрофілювання (зміну типу) закладу дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності приймає його засновник (засновники).

Звертає на себе той факт, що ті зміни, що були внесені до Закону України «Про дошкільну освіту» у 2017 році з прийняттям нового Закону України «Про освіту» [11], і стосувалися повноважень дошкільного навчального закладу, зокрема щодо планування своєї діяльності та формування стратегії його розвитку, формування освітньої програми закладу (п. 8, 9 ч. 2 ст. 11 Закону України «Про дошкільну освіту»), не були внесені до Положення про дошкільний навчальний заклад (далі — Положення) [12]. Відповідно до якого (п. 22 Положення) — дошкільний навчальний заклад для здійснення навчально-виховного процесу має право обирати програму (програми) розвитку дітей із затверджених в установленому порядку МОН.

Нині рекомендованих Міністерством освіти і науки України навчальних 37 програм, частина з них має гриф (наприклад, Програмно-методичний комплекс програма розвитку дітей сліпих та зі зниженим зором від народження до 6 років гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 05.12.2012 № 1/11-18797), але більшість лише «рекомендовані» відповідними листами міністерства. Очевидно, що уніфікація процесу прийняття та затвердження освітніх програм для дошкільної освіти має бути серед основних завдань профільного міністерства.

Ще однією колізією є п. 4 Положення, що визначає установчим документом дошкільного навчального закладу — лише статут. Проте, діяльність дошкільного закладу на засадах державно-приватного партнерства (корпоративний заклад дошкільної освіти) можливе, відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [13] (ст. 5) та Глави 77 Цивільного кодексу України на підставі

договорі про спільну діяльність, управління майном та концесії.

Таким чином, для створення суб'єкта освітніх правовідносин, необхідно буде зареєструвати юридичну особу, обрати систему оподаткування, вирішити чи плануєте ви здійснювати готівкові розрахунки чи прийматимете оплату за послуги лише безготівково, чи приймати оплату банківською карткою на місці, вирішити питання приміщення (оренда чи власність), укласти договори з відповідними службами про надання послуг ЖКГ на відповідне приміщення, зокрема: договір про постачання електричної енергії, про водопостачання та водовідведення, про постачання природного газу, про опалення та про вивезення побутових відходів. Приміщення для приватного дитячого садка повинно відповідати одному із цих критеріїв: об'єкт, на якому передбачено перебування 50 або більше осіб та розташований на підвальних та/або підземних поверхах; 2) Об'єкт, на якому передбачено перебування 50 або більше осіб та що працює у нічний час (з 23 по 7 годину); 3) Об'єкт, на яких передбачено перебування 100 або більше осіб; 4) Об'єкт, який є будинком та/або спорудою з умовною висотою понад 47 метрів; 5) Об'єкт, який є пам'яткою архітектури та/або історії національного значення

Ще одним «каменем спотикання» може стати питання організації харчування у дошкільному закладі. За домовленістю з батьками Ви можете не організувати харчування у дошкільному навчальному закладі, якщо діти перебувають там до 6 годин (п. 29 Положення). Однак, Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів [14], встановлює, що з метою підвищення якості та ефективності організації харчування у дошкільних навчальних закладах засновники (власники) та керівники цих закладів повинні забезпечити виконання Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах [15], яка передбачає для груп, які працюють менше шести годин, організація харчування, його форми і кратність визначаються за домовленістю з батьками чи особами, які їх замінюють. Якщо діти перебувають у дошкільному навчальному закладі не більше 4 годин, то їх за бажанням батьків харчуванням можна не забезпечувати. Діти, які перебувають у закладі більше 4 годин, обов'язково забезпечуються харчуванням.

Наступним нововведенням є дозвіл передачі на аутсорсинг забезпечення надання послуг з прибирання та прання [6]. Відповідно тепер за неякісне харчування, як і за інші послуги керівник навчального закладу не буде нести відповідальності. За відсутності харчоблоку у дошкільному навчальному закладі допускається постачання готової продукції операторами

ринку харчових продуктів за умови дотримання вимог Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [16]. Новація Санітарного регламенту виявляється ще і в тому, що встановлення у дошкільному навчальному закладі нових систем (кондиціонерів), що впливають на мікроклімат приміщення, повинно здійснюватися з письмової згоди батьків (опікунів) та має бути забезпечено відповідним і своєчасним сервісним обслуговуванням та заміною витратних матеріалів. У разі підвищення захворюваності дітей, спричинених функціонуванням таких систем, експлуатація зазначених систем забороняється. Регламент має самостійний розділ про санітарно-гігієнічні вимоги до утримання басейнів (у разі їх наявності у дошкільних навчальних закладах).

Важливим у набутті статусу суб'єкта освітніх правовідносин є процедура ліцензування такого виду діяльності відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (п. 6, ч. 1, ст. 7) [17] та Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (п. 90–99) [18]. Заклад дошкільної освіти, фізична особа — підприємець або структурний підрозділ юридичної особи публічного чи приватного права, що провадить освітню діяльність у сфері дошкільної освіти повинен бути забезпечений педагогічними працівниками, необхідними для реалізації освітнього процесу та виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Звертає на себе увагу той факт, що відповідно до Класифікації видів економічної діяльності [19] є секція КВЕД ДК 009:2010 «Q. Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги», містить у собі клас — 88.91 «Денний догляд за дітьми», що включає діяльність із денного догляду за дітьми, у тому числі денний догляд за дітьми-інвалідами. Такий вид діяльності не передбачає отримання ліцензії, оскільки не входить до категорії «освітня діяльність» (Секція Р). Державний стандарт денного догляду [20] застосовується для: організації надання соціальної послуги денного догляду особам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам від 3-х років, хворим (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше ніж чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги; здійснення моніторингу й контролю за якістю надання соціальної послуги денного догляду; визначення тарифу платної послуги денного догляду. Однак, мови про «догляд за дітьми» не йдеться. Відтак правове регулювання «в собі» Закону України «Про соціальні послуги» [21] та Порядку атестації соціальних працівників, інших фахівців, що надають

соціальні та реабілітаційні послуги [22] теж залишає без уваги «догляд за дітьми» як вид діяльності, що входить до класу 88.91 КВЕД ДК 009:2010. Такий стан речей може стати підґрунтям для неправовірної поведінки окремих суб'єктів освітніх правовідносин, та при більш глибокому аналізі — призводити до вкрай негативних наслідків, як для окремих дітей, так і в цілому для системи освіти у нашій державі, оскільки дошкільний вік — найважливіший етап у становленні здоров'я та світогляду людини, передбачає створення передумов взаємодії її зі світом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для реалізації мети розвитку дошкільної освіти, а саме: реалізації державної політики щодо забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям дошкільного віку на здобуття дошкільної освіти, необхідно привести у відповідність законодавство, що регулює діяльність суб'єктів дошкільних освітніх відносин. Усунути прогалини законодавства, що дають змогу «неоднозначного» його тлумачення та застосування учасниками освітніх правовідносин.

Література

1. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція): наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22 травня 2012 року № 615 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154/>
2. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології: монографія / Г. В. Беленька, Н. М. Голота, М. А. Машовець [та ін.]; ред. І. І. Загарницька; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 272 с.
3. Богуш А. Передшкільна освіта в сучасному освітньому просторі / А. Богуш // Рідна школа. — 2014. — № 12. — С. 8–11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2014_12_4.
4. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богиніч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. — 304 с.
5. Пихтіна, Н. П. Вступ до спеціальності: дошкільна освіта [Текст]: навч. посіб. для студ. спец. «Дошкільна освіта і практична психологія» / Пихтіна Н. П., Пісоцька Л. М.; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. — Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2010. — 75 с.
6. Єрмілов В. С. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів у контексті профілактичного аспекту організації діяльності цих закладів [Текст] / В. С. Єрмілов // Молодий вчений. — 2017. — № 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_81
7. Стасюк Л. А. Гігієнічне обґрунтування режиму навчання в початкових класах ліцею: Автореф. дис... канд. мед. наук: 14.02.01 / Л. А. Стасюк; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. — К., 2003. — 20 с.
8. Шовкопляс О. М. Управління оздоровчою роботою в дошкільному закладі як чинник сталого розвитку суспільства [Текст] / О. М. Шовкопляс // Молодий вчений. — 2017. — № 2.
9. Спасская В. В. Содержание образовательного правоотношения / В. В. Спасская // Право и образование. — 2006. — № 6. — С. 7–22.
10. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/paran331#n331>
11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
12. Про затвердження Положення про дошкільний навчальний заклад: постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 № 305 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF>
13. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
14. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів: наказ МОЗ України від 24.03.2016 № 234 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16>
15. Про затвердження Інструкції з організації харчування дітей у дошкільних навчальних закладах: наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 17.04.2006 № 298/227 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0523-06>

16. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр>
17. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
18. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>
19. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/88/KVED10_88_91.html
20. Про затвердження Державного стандарту денного догляду: наказ Міністерства соціальної політики України від 30.07.2013 № 452 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13>
21. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
22. Про затвердження Порядку атестації соціальних працівників, інших фахівців, що надають соціальні та реабілітаційні послуги: наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2012 № 612 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1771-12/paran21#n21>

References

1. Pro zatverdzhennja Bazovogho komponenta doshkilnoji osvity (nova redakcija): nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy vid 22 travnja 2012 roku № 615 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/30154/>
2. Rozvytok dytyny-doshkilnyka: suchasni pidkhody ta osvitni tekhnologhiji: monohrafija / Gh. V. Bjeljenjka, N. M. Gholota, M. A. Mashovec [ta in.]; red. I. I. Zagharnycjka; Nac. ped. un-t im. M. P. Draghomanova. — K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Draghomanova, 2009. — 272 s.
3. Boghush A. Peredshkilna osvita v suchasnomu osvitnjomu prostori / A. Boghush // Ridna shkola. — 2014. — # 12. — S. 8–11 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2014_12_4.
4. Dytyna: Osvitnja proghrama dlja ditej vid dvokh do semy rokiv / nauk. ker. proektu V. O. Oghnev'juk; avt. kol.: Gh. V. Bjeljenjka, O. L. Boghinich, N. I. Boghdanecj-Biloskalenko [ta in.]; nauk. red.: Gh. V. Bjeljenjka, M. A. Mashovec; Min. osv. i nauky Ukrainy, Kyjiv. un-t im. B. Ghrinchenka. — K. : Kyjiv. un-t im. B. Ghrinchenka, 2016. — 304 s.
5. Pykhtina, N. P. Vstup do specialnosti: doshkilna osvita [Tekst]: navch. posib. dlja stud. spec. «Doshkilna osvita i praktychna psykholohija» / Pykhtina N. P., Pisocjka L. M.; Nizhyn. derzh. un-t im. M. Ghogholja. — Nizhyn: Vyd-vo NDU im. M. Ghogholja, 2010. — 75 s.
6. Jermilov V. S. Sanitarnyj rehhlament dlja doshkilnykh navchalnykh zakladiv u konteksti profilaktychnogho aspektu orghanizaciji dijajlnosti cykh zakladiv [Tekst] / V. S. Jermilov // Molodyj vchenyj. — 2017. — #5.
7. Stasjuk L. A. Ghoghijenichne obghruntuvannja rezhymu navchannja v pochatkovykh klasakh liceju: Avtoref. dys... kand. med. nauk: 14.02.01 / L. A. Stasjuk; Nac. med. un-t im. O. O. Boghomoljeja. — K., 2003. — 20 s.
8. Shovkopljaj O. M. Upravlinnja ozdorovchoju robotuju v doshkilnomu zakladi jak chynnyk stalogho rozvytku suspiljstva [Tekst] / O. M. Shovkopljaj // Molodyj vchenyj. — 2017. — #2.
9. Spasskaja V. V. Soderzhanye obrazovateljnogho pravootnoshenja / V. V. Spasskaja // Pravo y obrazovanye. — 2006 — #. 6 — S. 7–22.
10. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 11.07.2001 # 2628-III [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/paran331#n331>
11. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 # 2145-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
12. Pro zatverdzhennja Polozhennja pro doshkilnyj navchalnyj zaklad: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.03.2003 # 305 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF>
13. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 # 2404-VI [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
14. Pro zatverdzhennja Sanitarnogho rehhlamentu dlja doshkilnykh navchalnykh zakladiv: nakaz MOZ Ukrainy vid 24.03.2016 # 234 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16>
15. Pro zatverdzhennja Instrukciji z orghanizaciji kharchuvannja ditej u doshkilnykh navchalnykh zakladakh: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy vid 17.04.2006 # 298/227 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0523-06>

16. Pro osnovni pryncypy ta vymoghy do bezpechnosti ta jakosti kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 # 771/97-VR [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/97-vr>
17. Pro licenzuvannja vydiv ghospodarsjkoji dijajlnosti: Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 # 222-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
18. Pro zatverdzhennja Licenzijnykh umov provadzhennja osvitnjoji dijajlnosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2015 # 1187 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>
19. Klasyfikacija vydiv ekonomichnoji dijajlnosti (KVED-2010) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/88/KVED10_88_91.html
20. Pro zatverdzhennja Derzhavnogho standartu dennogho doghljadu: nakaz Ministerstva socialjnoji polityky Ukrainy vid 30.07.2013 #452 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1363-13>
21. Pro socialjni poslughy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 # 966-IV [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
22. Pro zatverdzhennja Porjadku atestaciji socialjnykh pracivnykiv, inshykh fakhivciv, shho nadajutj socialjni ta reabilitacijni poslughy: nakaz Ministerstva socialjnoji polityky Ukrainy vid 01.10.2012 # 612 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1771-12/paran21#n21>

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 6(11)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2018

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м.Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 28.08.2018. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 6,74. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.